

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Jan Martínek

VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY NA DOŽIVOTÍ

(UPLATNĚNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE)

Obor: Sociální práce
Forma studia: denní
Akademický rok: 2006/2007
Vedoucí diplomové práce: PhDr. Kazimír Večerka
Oponent diplomové práce: Mgr. Iva Vojtková
Datum obhájení:
Výsledek obhajoby:

P r o h l a š u j i ,

že tuto předloženou diplomovou práci jsem vypracoval zcela samostatně a cituji v ní veškeré prameny, které jsem použil.

V Praze, dne 30.7.2007

Podpis:

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'J. Matěš', written in dark ink.

Obsah

Obsah	1
Úvod	3
1. Trest	4
1.1 Pojem trestu	4
1.2 Účel trestu	5
1.3 Problematika délky trestu odnětí svobody	10
1.4 Dopad trestu na psychiku	13
2. Historie trestů	15
2.1 Historie trestu odnětí svobody	15
2.2 Trest smrti a trest odnětí svobody na doživotí ...	17
2.2.1 Retencionisté a abolicionisté	18
3. Pojem trestu odnětí svobody na doživotí	22
3.1 Česká republika	25
3.1.1 Vězeňský systém	25
3.1.2 Právní úprava	30
3.1.3 Výkon doživotního trestu	34
3.2 Trest odnětí svobody na doživotí v zahraničí	36
3.2.1 Anglie	37
3.2.2 Francie	38
3.2.3 Rakousko	40
3.2.4 Německo	40
4. Účinky výkonu trestu odnětí svobody na doživotí	41
4.1 Dlouhodobý výkon trestu a osobnost odsouzeného ...	41
4.2 Psychologické účinky	43
4.3 Sociální účinky	45
5. Shrnutí	48
6. Vězeňská duchovní služba	50
7. Svědectví vězeňských kaplanů	51
Závěr	82

Použitá literatura:	86
Příloha 1.	88

Úvod

V současné době kolem sebe neustále slyšíme, že je nutné, v souvislosti se vzrůstající kriminalitou, zpřísnovat trestní sankce. Stále častěji se ozývají hlasy navrhuující častější ukládání trestu odnětí svobody na doživotí nebo hlasy kritizující tento trest a požadující opětovné zavedení trestu smrti. Tím vzniká dojem, že všichni mají představu o tom, co trest odnětí svobody na doživotí znamená a jaké problémy s sebou přináší. Domnívám se však, že tomu tak není. Abychom se mohli pokládat za civilizovaný stát, musíme se snažit co nejvíce proniknout do problematiky ukládání a výkonu trestů a protože trest odnětí svobody na doživotí je naším nejtěžším trestem a jeho výkon má svá specifika, pak především do problematiky tohoto trestu.

Právě z výše uvedených důvodů vznikla tato práce. Jejím cílem je vytvořit studii o trestu odnětí svobody na doživotí z různých pohledů (filosofických, morálních, právních a především sociálních). Dále bych chtěl popsat problémy, které ukládání tohoto trestu přináší a provést porovnání zahraničních a našich zkušeností, které jsou poměrně krátké.

Závěr práce přináší východiska pro roli sociálního pracovníka v systému trestní justice, při práci s doživotně odsouzenými vězni. Jsou zde zpracovány rozhovory s kaplany různých církví, kteří se věnují vězňům odsouzeným k trestu odnětí svobody na doživotí.

1. Trest

1.1 Pojem trestu

Abychom mohli proniknout do problematiky doživotního trestu, musíme nejprve definovat, co to trest vůbec je a k jakému účelu má sloužit.

Trest je zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání. Trest, právní následek činu, na němž lpí vina, spočívá v právní újmě, která je pachatelem činu chápána jako zlo a podle vůle zákonodárce má být jako taková přijímána.

Historicky prošel pojem trestu dlouhým a složitým vývojem. Trest se kromě jiného vyvinul z institutu krevní msty uplatňované v předprávní a předstátní formě společnosti. Jejím posláním byla odplata pachateli, který přestoupil stanovený zákaz, a s ní nedílně újma působená trestem. (Novotný, 1967) Odplatný prvek v trestu přetrvával velmi dlouho, to souviselo s celkovým společenským vývojem. Ve starověku se postupně v trestu začal také objevovat, a někde i plně převažovat prvek odškodnění. Ve středověku poté opět vystupuje výrazně do popředí odplatný prvek. Teprve v období renesance v duchu proklamovaných myšlenek humanismu, a později s rozvojem teorie přirozených lidských práv, se začíná prosazovat i prvek výchovný. Od té doby pak dochází v obsahu trestu k prolínání prvku represivního s prvkem výchovným, přičemž v závislosti na konkrétních podmínkách převažuje buď jedna, nebo druhá složka.

V současném pojetí smyslu trestu v rámci právního řádu tedy existují dvě základní koncepce. Jsou to teorie absolutní, reprezentovaná teorií odplaty, a teorie relativní, jejímž představitelem je např. teorie prevence. (Anzenbacher,

1990)

Teorii odplaty zastávali Aristoteles, Tomáš Akvinský, Imanuel Kant nebo G.W.F. Hegel. Jak uvádí Aristoteles, trest vyrovnává bezpráví a odplatou znovu nastoluje spravedlnost. Trestný čin a trest jsou neoddělitelně spojeny. Hegel poukazuje na skutečnost, že pachatele může se spravedlností a tedy i se společností smířit jen spravedlivý trest. Kant považoval trest za požadavek spravedlivého rozumu a za kategorický imperativ spravedlnosti. V pojetí této koncepce trestu je rozsah zaslouženého trestu úměrný pouze rozsahu zločinu. Vina a trest si musí odpovídat.

Druhou koncepcí pojetí smyslu trestu je teorie relativní, představovaná teorií prevence, která vidí smysl trestu v ochraně společnosti a v polepšení zločince. Trest je tedy léčení, které zabrání budoucímu páchání trestných činů. Na místo imperativu: „Vina vyžaduje trest“, představující teorii odplaty, přichází jiný imperativ: „Nemoc vyžaduje léčení.“ (Anzenbacher, 1990) Tato teorie byla představována např. tzv. sociologickou školou F. von Liszta a C. Lombrosa. Rovněž do této skupiny lze zařadit C. Beccariu, který reprezentuje školu odstrašení trestem. Na svou dobu velmi pokrokově konstatoval, že „odstrašující účinek nespočívá v přísnosti, ale v neodvratnosti trestu“. (Beccaria, 1993)

Později se začaly objevovat i teorie smíšené, které se snažily z obou koncepcí vybrat pozitivní znaky a spojit na základě trestního provinění a smyslu trestu s odplatou i nápravu zločince. (Brugger, 1994)

1.2 Účel trestu

Trest odnětí svobody, vyměřený soudem podle platných zákonů, má izolovat jedince od společnosti a současně být

dostatečný k nápravě pachatele. Problematika účelu trestu je do značné míry totožná s problematikou účelu trestního práva, s otázkami smyslu a funkce trestní represe. Základní funkcí trestu je ochrana společnosti před pachatelem trestné činnosti. Princip znemožnění pokračování a dalšího páchaní trestné činnosti odsouzeným osobám a výchovného působení na tyto osoby pak ukotvuje individuálněpreventivní funkci. Požadavkem výchovného působení na ostatní členy společnosti je zakotvena generálněpreventivní funkce trestu, jejímž posláním je působit obecně na občany, varovat je před spácháním trestného činu a poukázat na neodvratnost trestu.

Existuje několik vyhraněných koncepcí zabývajících se funkcí trestání.

A. *Retributivní* (odplatná) teorie považuje trest za přirozený důsledek kriminálního jednání, uložení trestu je „zrcadlovým odrazem“ spáchaného trestného činu. Trest musí znamenat pro pachatele určitou újmu, jejíž citelnost, vyjádřená výší a druhem trestu, má odpovídat závažnosti spáchaného činu.

Trestný čin a trest jsou neoddělitelně spojeny; je proto třeba vyřešit jen „praktické“ problémy, např. jak stanovit přiměřenost újmy pro pachatele vzhledem ke spáchanému činu a jak přesně zhodnotit závažnost kriminálního jednání.

Retributivní pojetí trestu neznamena libovůli pro zákonodárce při stanovení přísnosti trestů za jednotlivé trestné činy. Mezinárodní konvence o lidských právech se vztahují i na pachatele a zaručují jim, že jejich čin bude spravedlivě posouzen, což mj. znamená, že trest musí být přiměřený škodlivosti spáchaného trestného činu.

B. *Teorie odstrašení* spatřuje význam trestu především v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování

a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli.

Újma, která pachateli vzniká uloženým trestem, jistě může sama o sobě vést k tomu, že ho odradí (odstraší) od dalšího kriminálního chování, aniž se vůči pachateli uplatňují nějaké další převýchovné prostředky. Proces odstrašení je však velmi individuální záležitostí. Každý jedinec jinak vnímá a pociťuje újmu, která mu uloženým trestem vzniká.

Pro prvopachatele, odsouzeného např. za nedbalostní trestný čin k jednomu roku odnětí svobody, může být doba strávená ve vězení k nepřechání a traumatizující zážitek na celý život. Naproti tomu recidivista, opětovně odsouzený za majetkovou trestnou činnost, stráví stejnou dobu ve vězení jako v důvěrně známém prostředí, na které se již adaptoval.

Tato subjektivně pociťovaná „tíže trestu“ (a na ni navazující předpokládaný odstrašující účinek) je důvodem k úvahám, jak účinně trestat osoby, které se opakovaně dopouštějí trestné činnosti, zejména vícenásobné recidivisty.

Teorie odstrašení více než na individuální účinky spoléhá na generálně preventivní význam trestání. Základním předpokladem je dosažení stavu, kdy „zločin se nevyplácí“. Trest proto musí být spojen s odejmutím veškerých výhod, které pachateli z trestné činnosti mohly vyplýnout.

Odstrašení je spojeno s myšlenkou exemplárního potrestání. Je koneckonců v zájmu všech členů společnosti, aby se nestali pachateli, a to opravňuje stát, aby potrestal jednotlivce dostatečně přísně pro výstrahu ostatním. Úskalí tohoto přístupu je zřejmé; totalitní režimy takto často posvěcují svou brutální trestní politiku vůči vlastním občanům v zájmu ideologických (třídních, mocenských aj.) cílů.

Tuto teorii naplňují i tzv. „šokové tresty“, o kterých bude podrobněji pojednáno v kapitole 1.3.

Od ukládání a výkonu trestu lze jistě očekávat i generálně preventivní účinek. Kritici teorie odstrašení však oprávněně poukazují na nebezpečí přeceňování jeho významu. Odstrašující účinek na potenciální pachatele nelze blíže specifikovat, protože rozhodnutí spáchat trestný čin je výsledkem vzájemného působení (interakce) velkého množství sociálních, psychologických, etických a dalších faktorů, jejichž váhu lze u širšího kontingentu lidí odhadnout jen velmi nepřesně.

C. Rehabilitační (nápravná) teorie spatřuje jediný (a ospravedlnitelný) cíl trestání v tom, aby pachateli bylo poskytnuto v rámci trestního řízení a zejména při výkonu uloženého trestu takové odborné zacházení, které potlačí (či odstraní) příčiny, proč trestný čin spáchal. Rehabilitační teorie je tedy zaměřena na osobu pachatele a přihlíží k etiologii individuálního kriminálního chování.

Tato teorie vyrůstá z pozitivistického směru trestněprávní nauky a názorů o determinismu (omezení) svobody vůle každého jednotlivce. Kriminální chování konkrétního pachatele je důsledkem určitých poznatelných vlivů, např. nedostatků ve výchově, rodinného prostředí, existenční nouze, biologických a psychologických předpokladů aj. Pachatel se vlastně nerozhoduje „svobodně“, zda spáchá trestný čin, ale jedná pod tlakem různých osobnostních a sociálních faktorů.

Rehabilitační teorie dosáhla svého největšího rozmachu v 60. letech v USA a v následujícím desetiletí její rozkvět kulminoval v Evropě ve skandinávských zemích. Byly vypracovány četné strategie a programy pro převýchovu určitých skupin pachatelů, např. agresivních jedinců, pachatelů závislých na alkoholu a drogách, pachatelů

s psychickými poruchami chování atd. Rehabilitační teorie měla vliv i na budování vězeňských zařízení přizpůsobených novým formám terapeutického zacházení s pachateli a na realizaci různých převýchovných programů (jde např. o různá polootevřená nebo otevřená vězení, o různé modely uspořádání vězeňských komunit a organizaci života v nich s cílem potlačit negativní vlivy vězeňského prostředí).

Rehabilitační teorie může mít své paradoxy. V 50. letech se u nás prosazovala přísná politika trestání, projevující se v ukládání dlouhých trestů odnětí svobody s odůvodněním, že uvěznění na dobu kratší než jeden rok nestačí „k převýchově“ pachatele. Pod záminkou nápravy (převýchovy) odsouzených osob docházelo z třídních a ideologických důvodů ke křiklavému porušování elementární spravedlnosti.

D. Eliminační (vylučovací) teorie spatřuje účel trestního postihu v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od ostatní společnosti; tato izolace má být nejen nejcitelnější újmou pro pachatele, ale i nejlepší ochranou pro společnost.

I u eliminační teorie, jakkoliv se zdá být požadavek na izolaci pachatele jednoznačný, nalezneme určitou gradaci přístupu. Na pomezí sociální kontroly a trestní represe můžeme umístit přístup označovaný za sociální exkomunikaci. Tohoto vyhoštění ze společnosti může být dosaženo společenským (morálním) odsudkem kriminálního chování, který však často nebývá přiměřený závažnosti spáchaného činu.

Dalším stupněm izolace pachatele od společnosti jsou různé formy vyhnanství nebo vyhoštění ze země.

Hlavní prostředek k izolaci pachatele spatřuje eliminační teorie samozřejmě v trestu odnětí svobody. Není pochyb, že umístění nebezpečných pachatelů do přísně střežených věznic je spolehlivým prostředkem, jak chránit ostatní občany. Není však možno nevidět související problémy.

Krajními prostředky pro eliminaci pachatele je doživotní trest odnětí svobody a trest smrti.

E. Teorie restituční (kompenzační) zdůrazňuje význam odstranění následků trestného jednání a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť trestného činu. Trest podle této teorie má především směřovat k tomu, aby byla obnovena rovnováha v sociálních vztazích, porušená trestným činem, a aby byly uspokojeny nároky poškozených osob.

S touto teorií jsou spojeny různé alternativní tresty, ukládané místo trestu odnětí svobody, nebo procesní postupy dávající přednost odškodnění oběti před potrestáním pachatele a různé formy zprostředkování (mediace) jednání mezi pachatelem a poškozeným o způsobu a rozsahu kompenzace způsobené škody.

Uvedené teoretické přístupy k trestání a naznačené názory na funkci trestu se obvykle neprosazují v krystalické podobě, ale navzájem se prolínají a výsledkem bývá trestní politika určitého státu v určité době. (Karabec, 2000)

1.3 Problematika délky trestu odnětí svobody

V odborných kruzích je často diskutována otázka délky trestu, jehož úkolem je náprava a resocializace. Ve většině trestně-právních systémů existuje jakýsi princip úměrnosti, kdy délka trestu je přímo úměrná společenské nebezpečnosti nebo brutalitě trestného činu. Délka trestu bývá také často diskutována vzhledem k délce lidského života. Obecně se dá říci, že je přijatý požadavek na individuálně diferencovanou délku trestu.

Z praktického penologického hlediska jsou tresty členěny na krátkodobé, střednědobé, dlouhodobé a doživotní.

Krátkodobé tresty odnětí svobody

Délka tzv. krátkého trestu odnětí svobody není přesně stanovena. Některé penologické systémy považují krátký trest do tří měsíců, jiné do šesti měsíců a další do jednoho roku. Různí se i názory na obsah těchto trestů. Mnozí odborníci tvrdí, že v jejich náplni by měla převažovat represivní a omezující složka, poněvadž je k dispozici jen velmi krátká doba k účinnému ovlivnění pachatele. Této koncepci také odpovídá jedna z forem krátkých trestů zavedená na začátku 90. let minulého století v USA - tzv. "šokový trest". K tomuto způsobu potrestání se přistupuje především v případě mladistvých nebo mladých dospělých. Jedná se o tři až šestiměsíční pobyt ve speciálně upravené věznici, kde je odsouzený vystaven tvrdému vojenskému drilu, těžké práci a namáhavým fyzickým cvičením. (Inciardi, 1994) Do těchto věznic jsou zařazováni jen odsouzení za nenásilné trestné činy, se záměrem je šokovat a tím je odradit od páchaní další trestné činnosti. Cílem „šokového trestu“ je pokud možno zkrátit dlouhý trest odnětí svobody u mladých lidí, kteří by pobytem ve vězení ztratili možnost přípravy na povolání, rodinné vztahy a vazby.

Striktní a krátkodobé tresty jsou však kritizovány, že neposkytují dostatečný prostor pro sociální a psychickou rehabilitaci.

Pokud bychom vycházeli z koncepce úměrnosti trestu a provinění, budou krátkodobé tresty ukládány jen za společensky méně závažné trestné činy a v takovém případě není třeba přistupovat k striktním omezením a přísnému režimu. (Nedorost, 1995)

Střednědobé tresty odnětí svobody

Jako není jednota ve vymezení krátkodobých trestů, tak není shoda ve vymezení střednědobých trestů odnětí svobody. Převládá však názor, že střední délka trestu znamená rozmezí 1 až 5 let. Z toho vyplývá, že tyto tresty jsou již výrazným zásahem do vývoje jedince, společnost je chráněna po delší dobu před případnou další trestnou činností dotyčného pachatele a tato doba také poskytuje větší prostor pro jeho případnou nápravu. Výkon trestu střední délky se už zpravidla provádí v poměrně střežených věznicích, kde je jakýkoliv pohyb vězňů přísně organizován a pod přímým dohledem. Vzhledem k délce trestu je v tomto případě již nutné připravit pro uvězněné speciální programy zaměřené proti pasivní rezistenci, nežádoucí adaptaci na vězeňské prostředí a programy, které je budou stimulovat k vlastní práci na utváření lepšího sebepojetí a sebeúcty.

Střednědobé tresty jsou velice časté a vykonávají je většinou již v minulosti vícekrát trestaní recidivisté. (Mezník, 1995)

Dlouhodobé tresty odnětí svobody

Dlouhodobé tresty bývají v penologické literatuře vymezeny pouze spodní hranicí, ta je 5 let. Vězení určená pro tyto tresty bývají již přísně střežená, s maximálními bezpečnostními prvky. Odsouzení jsou většinou osoby s narušeným sociálním vývojem, psychickými poruchami či s výrazným antisociálním postojem. Při těchto trestech se dobře uplatňuje požadavek na ochranu společnosti. Odsouzení k dlouhodobému trestu je však značným zásahem do psychiky jedince, nutnost pobytu ve striktním prostředí a ve vztazích, které si nelze vybrat ani se jim vyhnout, vzdálená doba konce

trestu a představa ztracených let. Tyto aspekty způsobují, že požadavek na resocializaci je splněn jen u malého počtu odsouzených. (Mezník, 1995)

Doživotní tresty

Doživotními tresty se poprvé na mezinárodní úrovni seriózně zabýval I. kongres OSN o prevenci kriminality a zacházení s vězni v Ženevě v roce 1955. Zde byl tento trest akceptován jako prostředek boje proti kriminalitě, přes námitku že popírá základní funkci trestu, a sice přípravu odsouzeného na návrat do společnosti. O 10 let později na VIII. Kongresu o prevenci kriminality a zacházení s vězni v roce 1990 v Havaně byl doživotní trest přehodnocován z hledisek legislativních a procedurálních. Byla potvrzena nezbytnost tohoto trestu, ale bylo dáno doporučení k zavedení možnosti podmíněčného propuštění z doživotního trestu s tím, že porušení podmínky povede k již definitivnímu výkonu trestu doživotí. Výzkumy účinnosti tohoto trestu se shodují v tom, že pouze 1% propuštěných na svobodu z doživotního trestu recidivovalo, a to většinou ne závažným skutkem. (Mezník, 1995)

1.4 Dopad trestu na psychiku

Hned první část Hlavy první zákona 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, který je v tomto klíčovou právní normou, říká, že trest odnětí svobody může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody. S odsouzenými se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti,

kteřé odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem. Musí se respektovat přirozená důstojnost lidské osobnosti, nesmí být použity kruté nebo lidskou důstojnost ponižující způsoby zacházení a trestání. Přesto je zřejmé, že i při dodržení těchto zákonných podmínek je trest odnětí svobody vážnou psychickou zátěží a to zejména tehdy, je-li odsouzený ve výkonu trestu poprvé v životě.

Problémy spojenými s výkonem trestu na psychiku jako s psychologickými aspekty klasifikace odsouzených, diagnostikou, aplikacemi metod v průběhu zacházení s pachatelem, psychologickou expertízou při podmíněném propuštění a osobností odsouzeného i příslušníků vězeňské služby se zabývá tzv. penitenciární psychologie. Zkoumá tedy především vykonávací fázi trestu, ale předmětem jejího zájmu je také řešení otázek efektivnosti trestu nespojeného s odnětím svobody. Naproti tomu oblast týkající se výkonu vazby spadá spíše do rozhodovacího procesu a jako taková patří do okruhu zájmu forenzní psychologie. Nicméně spolupráce obou těchto oblastí psychologie je při výkonu vazby a zkoumání psychiky obviněného žádoucí.

Odsouzení uvádějí, že nejpálčivější problémy, které je tíží, jsou ztráta kontaktu s rodinou, přáteli a „běžnou“ společností vůbec. Stresové a frustrační faktory se dotýkají hlavně obavy o ztrátu přízně svých blízkých nebo obavy z vytěsnění ze společnosti. Mezi další problémy patří ztráta sebekontroly, svobody, omezeno je vlastní rozhodování, volba, dosavadní způsob života je zpřetrhán. To vede k pocitům úzkosti, depresivním náladám nebo k depresím. Je však potřeba si uvědomit, že ve vězení je jejich překonávání specificky obtížnější než na svobodě právě z důvodu omezení možností vězňů. To má za následek jejich dlouhodobé deprivace. Vězení

způsobuje nedostatek stimulace, který pak vede k poruchám myšlení a vůle. Problémy se objevují se ztrátou pozitivních vzorů nebo odloučením od nich. Palčivým problémem je mnohdy i nedostatek komunikace.

2. Historie trestů

2.1 Historie trestu odnětí svobody

Během lidských dějin se ve světě vystřídalo obrovské množství trestů, které byly často velmi kruté a nelidské.

Ve starověku byl trest odnětí svobody pouze okrajovou záležitostí. Bylo nutné střežit jen odsouzené na smrt. Prvními vězeními byla římská zařízení, která sloužila k výkonu trestu smrti hladem, a dále pak vězení, do kterých byli umísťováni křesťané za účelem převýchovy.

První vězeňské předpisy byly vydány císařem Theodosiem II. roku 435, další pak Justiniánem I. v roce 529. Cílem těchto předpisů bylo stanovit pravidla provozu vězení, jeho financování a zároveň zacházení s vězni.

Ani ve středověku neexistovala ještě vězení tak, jak je známe dnes. (Mezník, 1995)

První káznice, tak jak je známe dnes, byly zakládány až v 16. století v Holandsku. V 18. století, v době osvícení, se začala projevovat nová ideologie - zdůrazňující důstojnost a nedokonalost člověka, uznávalo tvrdost trestního zákona a procesu, ale zároveň bojovalo proti krutosti trestů a proti krutým podmínkám ve věznicích. Výsledkem těchto snah bylo snížení tvrdosti trestů a nahrazení subjektivního hodnocení soudců konkrétní sazbou trestních sankcí.

K rozvoji vězeňství dochází v 19. století. Výkon trestu se však ještě v té době značně liší od současného. Typickým prvkem je samovazba. V tomto období vznikají ve Spojených státech amerických dva základní způsoby výkonu trestu: pensylvánský a auburnský. Pensylvánský systém vznikl již na konci 18. století a vyznačuje se striktní samovazbou, tzv. separační systém. Vychází z názoru, že trest je odplatou za spáchaný zločin. Tento systém zcela ničí fyzické a duševní schopnosti odsouzeného a je zřejmé, že nemá žádný resocializační účinek. (Inciardi, 1994)

K opuštění separačního systému nedošlo ani tak pro jeho destruktivní účinky na psychiku, ale spíše z ekonomických důvodů. Nebylo možné nadále zajišťovat práci na cely pro jednotlivé vězně, pracovní činnost se stávala hromadnou a vyžadovala spolupráci. Proto separaci fyzickou, osobní, nahradila separace psychická. Věznice se staly světem ticha. (Mezník, 1995)

V auburnském systému - tzv. systému mlčení či systému ticha spolu vězni přes den pracují, ale jsou vázáni příkazem mlčení. V noci jsou v samovazbě v celách. Porušení povinnosti mlčení je přísně trestáno. Tento systém byl poprvé uplatněn v Auburnské věznici ve státě New York v roce 1823. Systém ticha byl pro vězeňský personál velice výhodný, především proto, že byl uchráněn mnohdy velice nejnepřívětivých řečí vězňů. Vězni se také nemohli domluvit na vzpouře, útěku a společná práce přinášela věznicím nemalý zisk.

V 50. letech 19. století vznikl v Anglii nový tzv. progresivní systém výkonu trestu, který se vykonával ve čtyřech fázích. První část pobytu ve vězení se vykonávala v izolaci s monotónní prací, druhá fáze spočívala ve společné práci a byl již určen termín propuštění, dále mezifáze, kdy vězni mohli pracovat mimo věznici, a poslední částí bylo

podmíněné propuštění na základě propustky. To šlo zrušit, pokud odsouzený nedodržel podmínky dočasného propuštění.

Z tohoto systému se vytvořil tzv. elmirský systém s institutem neurčitého odsouzení - doba výkonu trestu se určovala až během výkonu trestu, zákonem bylo dáno pouze rozpětí trestu.

Ve 20. století se projevilo v plné míře humanitární hnutí, které přispělo k opuštění koncepce vězení jako pracovních káznic, a začaly se projevovat především rehabilitační a resocializační cíle.

2.2 Trest smrti a trest odnětí svobody na doživotí

Trest odnětí svobody nemá zdaleka tak dlouhou tradice jako trest smrti. V prvotních společnostech byl trest smrti univerzálním trestem. Uplatňoval se jako prostředek vylučování pachatele z komunity. Trestní kodexy východu i západu obsahovaly absolutní trest za tak triviální delikty jako nevěra a drobná krádež. Způsoby poprav byly různorodé a často se prováděly veřejně. Kromě běžně používaných forem tělesných trestů jako jsou mrzačení, vypalování znamení atd. bylo za absolutní trest považováno vyhnanství a zapuzení. V některých evropských zemích se vyhnanstvím do vzdálených oblastí systematicky trestalo od 16. do 19. století. S vyhnanstvím začala Anglie, která deportovala zločince z ostrovů a kolonizovala jimi vzdálená území, např. Austrálii.

Trest smrti začal teprve v relativně nedávné době být postupně nahrazován tresty spojenými s odnětím svobody. Požadavek omezení užívání trestu smrti vyslovovali kromě jiných osvícenští filosofové. F.M. Voltaire vystoupil proti širokému používání trestu smrti a proti krutým metodám jeho

výkonu. Použití tohoto trestu schvaloval pouze tehdy, když neexistuje jiný způsob, jak ochránit společnost a život mnoha lidí. J.J. Rousseau zastával názor, že časté popravky jsou znakem slabosti a liknavosti ve vládě.

K výrazné změně v názoru na podstatu a smysl trestních sankcí však došlo až po 2. světové válce, kdy se předmětem kritiky staly i samotné tresty odnětí svobody izolující jedince od ostatní společnosti. Nehumánnost, nízká účinnost a ekonomická nerentabilita byly jen některé argumenty používané proti ukládání takových sankcí.

V této době také došlo k prvním výrazným diskusím o trestu smrti. Organizace Spojených Národů se zabývá otázkou zrušení trestu smrti od roku 1949, kdy v několika rezolucích vyjádřila svůj zájem na zrušení tohoto trestu nebo alespoň na progresivní omezování počtu trestných činů, za něž je možné trest smrti ukládat. Byl jednoznačně postulován zájem na postupném odstraňování trestu smrti a zákazu jeho uložení v případech osob mladších 18 let, těhotných žen, žen pečujících o novorozence a u nemocných osob. Avšak i v případě, kdy je jeho uložení povoleno, má být vykonán tak, aby způsobil co nejmenší útrapy.

V roce 1985 bylo 7. kongresem OSN v Miláně doporučeno členským zemím, aby přestaly trest smrti právně i fakticky užívat.

2.2.1 Retencionisté a abolicionisté

Dlouholeté diskuse mezi zastánci trestu smrti a jeho odpůrci (tedy retencionisty a abolicionisty) přinesly řadu argumentů svědčících pro tento trest i proti němu. Samotný výčet těchto argumentů nemá žádný význam pro otázku zrušení či zachování trestu smrti, nýbrž vyvolává pouze další

diskuse. Protože trest odnětí svobody na doživotí je vlastně základní alternativou trestu smrti, je vhodné zde připomenout alespoň základní argumenty abolicionistů i retencionistů.

Odpůrci trestu smrti argumentují takto: trest smrti je v rozporu se základními mravními principy, na nichž má být společnost budována. Existence absolutního trestu je důkazem malé míry připravenosti a ochoty státu uskutečnit základní principy humánního přístupu k člověku a i v mezních situacích nést důsledky své povinnosti chránit jeho nárok na fyzickou a sociální existenci. Poukazují na neprokazatelný či málo prokazatelný pozitivní vliv trestu smrti na pokles kriminality, na nenapravitelnost vykonaného rozsudku v případě justičního omylu, na možnost zneužití tohoto trestu k vypořádání se s politickými protivníky. Zpochybňují rovněž generálněpreventivní, zstrašující účinek trestu smrti a v některých případech poukazují na možnost ztráty úcty k lidskému životu, která může vést k nárůstu trestných činů. (Neumann, 1992).

Stoupenci trestu smrti naopak argumentují tím, že trest smrti je jediným prostředkem, který zajišťuje absolutní ochranu společnosti před těžkými a nenapravitelnými zločinci. Trest smrti bývá považován za jedinou účinnou hrozbu pachatelům nejnebezpečnější trestné činnosti a recidivistům, u nichž hrozí nebezpečí opětovného páchání závažné trestné činnosti, bude-li jim dána možnost. Dalším argumentem je též úspora velkých nákladů spojených s dlouhodobými tresty odnětí svobody a prostředků nutných k resocializaci a reedukaci pachatele. Tímto argumentem se zabývalo mnoho výzkumů především ve Spojených státech amerických. Jednalo se například o výzkum Duke University of North Carolina v roce 1993, při kterém bylo zjištěno, že v Severní Karolině stojí jeden trest smrti 2,16 mil. dolarů, což je více než doživotní

vězení. Na Floridě stojí jedna exekuce 3,2 mil. dolarů a je 6x dražší než doživotní trest. Výše uvedené částky nepředstavují samozřejmě pouze náklady vynaložené na samotnou exekuci, ale i na vše, co je s trestem smrti spojené, tedy především na soudní řízení, které musí vykonání rozsudku předcházet. J. A. Inciardi ve své knize Trestní spravedlnost vypočítává soudní výlohy vynaložené na posledních 78 dnů vězně Garyho Gilmora, který byl nakonec popraven ve státě Utah. Kromě 98.568 \$, ve kterých není zahrnuto ošacení, strava ani dozor, stát zaplatil 60.000 \$ za léčení po pokusech o sebevraždu a 18.330 \$ stála rekonvalescence. 19.000 \$ stály přesčasy úředníků v den popravy, 513 \$ bylo zapláceno za charterový let do Denveru, kde bylo zrušeno odložení popravy na poslední chvíli a 725 \$ se vyplatilo šestičlenné popravčí četě. Nezanedbatelným je také poukazování na nutnost zachování trestu smrti jako prostředku ochrany ve věznicích před nebezpečnými vězni ve výkonu doživotních trestů odnětí svobody, kdy bez existence trestu smrti jsou fakticky beztrestní za delikty spáchané ve vězení. Trest smrti podle jeho zastánců poskytuje též pocit bezpečí a jistoty veřejnosti.

Z pohledu doživotí jako alternativy trestu smrti bychom se měli zabývat v první řadě otázkou, jaký zastrašující efekt v sobě nese hrozba trestu smrti a zda-li existují účinné alternativy trestu smrti, které by zároveň splňovaly i požadavek prevence. V praxi se uložení trestu smrti týká téměř výlučně vrahů a pachatelů protistátních deliktů (zejména teroristů).

Pachatele trestného činu vraždy můžeme dělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří pachatelé, kteří vraždí v afektu, v silném citovém rozrušení nebo pod vlivem alkoholu či jiných omamných látek. Jednají tedy za situace, kdy si

neuvědomují hrozbu trestu smrti. Do druhé skupiny patří pachatelé, kteří zabíjejí podle předem připraveného scénáře, chladnokrevně, s rozvahou. Vědomí, že jim hrozí trest smrti, je od úmyslu spáchat vraždu neodradí. Strach před odhalením je naopak činí obezřetnějšími a nebezpečnějšími. Z uvedeného vyplývá, že u této kategorie pachatelů se o generálněpreventivní funkci vůbec nedá hovořit. Co se týče druhé kategorie pachatelů trestných činů, za něž je možné ukládat trest smrti, tedy teroristů, ani tady se nesetkáváme s generálněpreventivním účinkem, naopak často dochází k naprosto opačné reakci, při které dochází k dalším, často ještě brutálnějším teroristickým útokům. Pokud jde o reakci na zrušení trestu smrti, výzkumy rozhodně nepotvrdily, že by bezprostředně po zrušení trestu smrti došlo k markantnímu nárůstu těch deliktů, u nichž uložení trestu smrti přichází v úvahu.

Trest odnětí svobody na doživotí bývá, jak bylo řečeno výše, alternativou zrušeného trestu smrti. Trestní právo je považováno za krajní prostředek ochrany společnosti. Jednou ze zásad, na nichž je trestní právo postaveno je zásada pomocné úlohy trestní represe. Tuto zásadu lze chápat tak, že k ochraně společnosti před kriminálním chováním určitých jedinců je třeba používat represe, avšak jenom v míře nezbytně nutné. Pokud je tedy možnost, aby ochranou funkci trestu splnil doživotní trest, je třeba mu dát přednost, neboť je objektivně mírnější a má řadu výhod zejména:

- a) respektuje právo na život a nedotknutelnost fyzické integrity každého jedince
- b) neznamená ireparabilní právní důsledek chybného soudního rozhodnutí
- c) respektuje právo pachatele a povinnost státu poskytnout každému možnost resocializace.

Z uvedeného na první pohled vyplývá, že se doživotní trest odnětí svobody jeví jako přijatelná alternativa trestu smrti, že je schopen v plné míře nahradit absolutní trest při zajištění ochrany společnosti před pachateli nejzávažnějších trestných činů a přitom je humánnější vůči pachateli, který zpravidla dostává šanci napravit se a získat opět svobodu po odpykání určité části trestu. Zdálo by se, že pro další diskuse není prostor. Opak je pravdou. Důkazem je vzrůstající zájem o problematiku dlouhodobých trestů odnětí svobody a aktivizace hnutí, která vystupují proti doživotí.

Jestliže byly uvedeny „výhody“ doživotního odnětí svobody, neznamená to, že toto představuje ideální řešení a jedinou možnou alternativu absolutního trestu. Naopak, jak bude popsáno dále, se ukazuje, že trest odnětí svobody na doživotí je trestem právě tak rozporuplným a diskutabilním jako trest smrti, trestem, který přináší své zcela specifické problémy. (Kalvodová, 1995)

3. Pojem trestu odnětí svobody na doživotí

Termín trest odnětí svobody na doživotí má v různých zemích odlišný význam. Státy používají trest odnětí svobody na doživotí za rozličné trestné činy a státy, které odsouzené na doživotí propouštějí, činí tak rovněž různými způsoby. Ačkoli se v jistých zemích k doživotnímu trestu váže jistá legislativa, jedná se v podstatě o trest neurčitého trvání. (Např. na Kypru, kde jsou dlouhodobé tresty označovány jako doživotní.) (OSN, 1994)

Pouze ve výjimečných případech však trest odnětí svobody na doživotí znamená, že odsouzený či odsouzená jsou nuceni

strávit zbytek svého života ve věznici.

Trest odnětí svobody na doživotí má obzvláštní důležitost především proto, že je často uplatňován v zemích, ve kterých neexistuje trest smrti. Demokratizace kdekoli na světě vyvolává vzrušené debaty o používání nejvyšších trestů - trestu smrti a trestu odnětí svobody na doživotí. (Kalvodová, 1995)

Senzace vyvolávající povaha trestných činů, které mají za následek uplatnění trestu odnětí svobody na doživotí, se tak stává nepříliš oblíbeným tématem na poli trestní justice. Navíc jsou odsouzení, odpykávající si doživotní trest, v mnoha případech řazeni do poslední kategorie vězňů, u nichž se počítá s propuštěním, a jejich problémy proto příslušná administrativa řeší daleko liknavěji než v případě ostatních odsouzených. Pravdou však je, že tito se potýkají s naléhavými a okamžité řešení vyžadujícími problémy. Jak již bylo řečeno, patří mezi ně například sociální izolace, naprostá závislost, časové deformace, dlouhodobá sexuální abstinence, osamělost spolu se ztrátou odpovědnosti, to vše v kombinaci s vojenským drilem a rutinizací veškerého života. Nicméně však odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí mají své specifické potřeby vyplývající z neurčité povahy trestu a rozličných problémů, ve kterých je skryta podstata jejich trestné činnosti. Pochybnosti o tom, co a kdy má být bráno v úvahu v souvislosti s doživotním trestem a kdo vlastně takovéto vyhodnocení má provádět, vytvářejí základní problémy nejenom pro odsouzené samotné, ale rovněž pro trestní justici jako celek. Odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí jsou rovněž v rámci trestní justice unikátní - jedná se o osoby obviněné z vysoce závažných trestných činů, které v sobě zahrnují jak ideu obecného odstrašujícího prostředku, tak následného retributivního trestu. Z tohoto

důvodu by tito vězni měli být považováni za zcela odlišnou skupinu a tak s nimi i zacházet. (Suchý, 1992)

Používání trestu odnětí svobody na doživotí má široké odlišnosti a jeho aplikování není každé kulturní oblasti vlastní. Některé země, jako Brazílie, Kolumbie, Norsko, Portugalsko a Španělsko, nahradily tresty neurčité povahy tresty určitými. Obecně však lze říci, že tyto tresty přetrvávají.

Trestné činy mající za následek trest odnětí svobody na doživotí lze obecně rozlišit na tři základní typy. V první řadě se jedná o trestné činy, u nichž trest odnětí svobody na doživotí následuje automaticky; v některých zemích byl zrušen trest smrti a trest odnětí svobody na doživotí je automaticky ukládán v případě prokázané vraždy. Dále se jedná o trestné činy, jejichž následkem nemusí být vždy rozsudek trestu odnětí svobody na doživotí. Ve většině evropských zemí s sebou například trestný čin zabití člověka nese hrozbu doživotního uvěznění; v žádné evropské zemi se však nejedná o povinný trest a rozhodnutí je plně ponecháno v jurisdikci orgánů činných v trestním řízení. Konečně se jedná o trest odnětí svobody na doživotí, který byl uplatněn jako náhrada za změněný trest smrti. Toto je účinně praktikováno např. ve Srí Lance, kde existují dvě kategorie odsouzených na doživotí: ti, kteří tak pravomocně byli odsouzeni a ti, jimž byl trest smrti změněn na trest odnětí svobody na doživotí.

Trest odnětí svobody na doživotí se ukládá rozličným způsobem. V případech, kde jeho uložení je povinné, např. za trestný čin vraždy, následuje vynesení rozsudku bezprostředně po soudním prokázání viny. V případech, kde je uplatnění tohoto trestu zvažováno, existuje celá řada mechanismů. Např. ve Francii, Německu, Itálii a Japonsku je toto privilegium

přenecháno zvláštnímu sboru soudců, zatímco v Irsku, Švýcarsku a Velké Británii může být rozsudek trestu odnětí svobody na doživotí vynesen jediným soudcem. V Rakousku má právo tento trest uložit pouze porota. (OSN, 1994)

Doba, po kterou je odsouzený k trestu odnětí svobody na doživotí nucen strávit ve vězení, závisí na jednotlivých zemích. Obecně lze říci, že justiční systémy stanoví určitou minimální dobu, kterou je nutné v trestu vykonat, nežli mohou být zahájeny úvahy o případném propuštění. Např. kanadský trestní zákoník stanoví tuto lhůtu na 10 let pro vraždu druhého stupně a 25 let pro vraždu prvního stupně. Obdobné mechanismy jsou používány v podstatě kdekoli. Ve Srí Lance je možné propuštění na paroli po 6 letech. Japonsko, Jižní Korea a Jižní Afrika stanovily tuto dobu na 10 let. V Rakousku a Německu nelze o předčasném propuštění uvažovat dříve než po vykonání 15 let. V České republice, stejně jako na Slovensku je tato doba 20 let. V některých zemích může být tato lhůta zvýšena jako důsledek sankce za pokus o útěk, porušení nařízení orgánů parole nebo jiné trestné činy spáchané ve věznici. Její snížení, na druhé straně, může být důsledkem amnestie nebo jiného způsobu prominutí výkonu trestu. (OSN, 1994)

3.1 Česká republika

3.1.1 Vězeňský systém

K zestátnění věznic, které do té doby podléhaly vrchnosti, stejně jako soudy, dochází až v 50. letech 19. století. Tím byla otevřena možnost k reformování vězeňského systému. Nařízením ministerstva státního a ministerstva práv z 25. října 1865 č. 109 ř. z. bylo

vězeňství podřízeno ministerstvu spravedlnosti.

Dle rakouského trestního zákona z roku 1852 se rozlišovalo mezi trestem vězení, které bylo ukládáno za přečiny a přestupky, a trestem žaláře, ukládaným za zločiny. Trest vězení se vykonával ve věznicích okresních soudů, trest žaláře do jednoho roku ve věznicích tzv. Sborových soudů první instance (krajských, resp. zemských soudů), a pokud trest žaláře přesahoval jeden rok, tak v samotných trestnicích. V Čechách byly tři trestnice mužské a jedna ženská. Trestanci byli diferencováni do tří tříd, které byly odstupňovány různými výhodami. Vzdělávání bylo povinné pro trestance, kteří neměli elementární vzdělání a nepřekročili určitý věk. Stravování bylo ve vlastní režii. Výtěžek práce vězňů připadal výhradně státu. Připisovala se jim však určitá částka - pensum, jejíž výše se řídila třídou, ve které byl trestanec zařazen, a zručností trestance. Polovinu tohoto nadvýdělků mohl trestanec užít sám pro sebe a druhá část se mu vyplácela při ukončení trestů. Poněkud podivuhodným jevem je to, že určité výsady byly přiznávány vězňům politickým. Pro tyto vězně byla k dispozici plzeňská trestnice. Již v roce 1889 byla zřízena v trestnici pražské a mariborské zvláštní oddělení pro mladistvé, kteří měli povoleny i delší vycházky (u "normálních" trestanců to byla hodina denně).

Po vzniku samostatného Československa bylo po první světové válce vězeňství na úpadku. V roce 1921 se započalo s přípravou nových právních předpisů a byl rovněž připraven vzdělávací kurs pro dozorce. Všechny ústavy byly však zastaralé a zchátralé a také mnohé nevyhovovaly vězeňským potřebám. Od roku 1922 ovšem začala klesat zločinnost, a tak se ulevilo vězeňskému systému. Do 30. let došlo k velkému pokroku vězeňství a mohli jsme se v tomto ohledu rovnat

i ostatním vyspělým státům.

Po druhé světové válce dochází ke stagnaci a zachovávají se staré úvahy o trestu jako represivním a nikoli nápravném prostředku.

Od roku 1989 prochází naše vězeňství etapou změn, které souvisí s přeměnou našeho totalitního státu v demokratický a právní. S tímto přístupem souvisí i nově pojímané chápání trestu, který nemá být odplatou, ale má mít svoji regulativní povahu a má se zabývat osobou pachatele a jeho chováním, které se projeví po opětovném propuštění na svobodu.

Náš současný vězeňský systém rozlišuje čtyři typy věznic:

1. s dohledem
2. s dozorem
3. s ostrahou
4. se zvýšenou ostrahou.

Pro věznici s **dohledem** platí, že zde nejsou, stejně jako u věznic s dozorem, použity speciální stavebně technické prostředky, ani ozbrojené strážce k zabránění útěku odsouzených. Odsouzení se v prostorách věznice pohybují bez omezení, ložnice ani ubytovny se nezamykají. Pracují zpravidla mimo věznici bez dohledu pracovníka Vězeňské služby. V mimopracovní době se odsouzeným umožňuje volný pohyb mimo věznici na základě povolení ředitele věznice, popřípadě za účasti pracovníka VS, a to za účelem účasti na sportovních programech, bohoslužbách apod. Po pracovní době mohou odsouzení nosit civilní oděv.

Pro věznici s **dozorem** platí, že se odsouzení pohybují volně v prostoru věznice, ložnice si zamykají a po večerce se hlavní dveře ubytovny zamykají. Odsouzení zpravidla

pracují na pracovištích pod nepřímým dohledem pracovníka VS. Může jim být povolen pohyb mimo věznici při plnění pracovních povinností. Kontrolou a dohledem jsou pověřeni vychovatelé a ve věznicích s dozorem též dozorcí.

Pro věznici s **ostrahou** platí, že se odsouzení ve věznici pohybují zásadně pod dozorem pracovníků vězeňské stráže, výjimečně mají při práci povolený volný pohyb v prostoru věznice. Hlavní dveře ubytovny jsou uzamykány. Pracují ve věznici nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Jen zcela výjimečně může být odsouzeným povoleno, aby se při plnění pracovních úkolů pohybovali volně v areálu věznice.

Pro ilustraci uvádím v Příloze 1. časový rozvrh dne pro nepracující odsouzené ve věznici Valdice.

Pro věznici se **zvýšenou ostrahou** platí, že se odsouzení pohybují ve věznici pod přímým dozorem pracovníka VS a zpravidla jsou uzamykáni v celách. Pracují pouze na pracovištích ve věznici, v celách nebo na střežených pracovištích mimo věznici. Volný pohyb po věznici nemají ani při práci. Při organizovaných akcích mohou být v kulturních a společenských místnostech společně s jinými odsouzenými zařazenými v tomto typu věznice. (Mezník, 1995)

Pouze soud rozhoduje do jakého typu věznice má být odsouzený zařazen. Do jednotlivých věznic na celém území ČR pak umísťuje odsouzené generální ředitelství Vězeňské služby, při čemž bere ohled na místo sociální vazby odsouzeného a snaží se ho umístit do věznice v blízkosti bydliště. Zvláště se umísťují odsouzení se změněnou pracovní schopností, odsouzení muži starší 60 let a odsouzené ženy.

U mladistvých se setkáváme se stejným rozdělením věznic do výše uvedených typů. Mladiství se v jednotlivých typech věznice rozdělují na základě komplexní zprávy o odsouzeném,

resocializačních programů, jednání a chování. Při této vnitřní diferenciaci se přihlíží ke zvláštnostem výkonu trestu u mladistvých s psychopatickou strukturou osobnosti, drogově závislých a mladistvých s duševní poruchou.

Vězeňská služba ČR se dle zákona č. 555/1992 Sb. o vězeňské a justiční strážci dělí na část uniformovanou a část civilní. Podle Ročenky Vězeňské služby ČR měla vězeňská služba k 31.12.2006 celkem 10691 zaměstnanců a starala se o 16179 vězňů. K 11.4.2007 to bylo již 19145 vězňů.

Uniformovaná složka čítá 6713 příslušníků a 3978 občanských zaměstnanců. Do styku s vězněnou osobou a na programech zacházení se podílejí kromě uniformované složky také specialisté, kteří jsou občanskými zaměstnanci.

Česká republika má 11 věznic se zvýšenou ostrahou, tzn. nejvyšší stupeň, ale pouze ve dvou z nich je vykonáván trest odnětí svobody na doživotí pro muže - Valdice a Mírov, a v jedné pro ženy - Opava.

Věznice **Valdice** - 452 zaměstnanců

Příslušníci - 127 strážných, 125 dozorců, 6 vyšší a střední management

Občanští zaměstnanci - 6 specialistů, 11 vzdělávacích a výchovných pracovníků, 13 zdravotnických pracovníků, ostatní zaměstnanci patří k administrativě a technickým profesím.¹

Počet vězňů je **1 152**, z toho je **16** doživotně odsouzených.

Věznice **Mírov** - 281 zaměstnanců

¹ Specialisté = psycholog, sociolog

Výchovní a vzdělávací pracovníci = vychovatel, speciální pedagog, učitel, sociální pracovník

Zdravotníčtí pracovníci = lékař, zdravotnický personál

Příslušníci - 98 strážných, 76 dozorců, 6
management

Občanští zaměstnanci - 4 specialisté, 30
vzdělávacích a výchovných pracovníků, 5 zdravotnických
pracovníků, dále pak administrativa a technické profese.
Počet vězňů je 357, z toho je **13** doživotně odsouzených.

Ve věznici **Opava** jsou tři doživotně odsouzené ženy
z celkového počtu 435 vězňů. (Údaje ke dni 31.12.2006)

3.1.2 Právní úprava

V Československu se abolicionistické tendence začaly
projevovat již ve 20. letech 20. století. Prvním výzkumem u
nás byla anketa publikovaná v roce 1923, ve které byly
položeny 4 otázky 350 právníkům, politikům a jiným veřejně
činným osobám:

1. Souhlasíte s trestem smrti?
2. Jaké připouštíte výjimky?
3. Jaký vliv má exekuce na veřejnou morálku?
4. Jest doživotní žalář způsobilý nahradit trest
smrti?

Na otázky bylo odpovídáno v podobě krátkých úvah, takže
empirické vyhodnocení není možné. Lze pouze krátce shrnout,
že proti trestu smrti byla většina dotázaných. (Chalupný,
1923)

Další výzkum byl prováděn až po 2. světové válce v roce
1947 Ústavem pro výzkum veřejného mínění, který se však
zabýval jen velmi malým vzorkem obyvatelstva. Nejrozsáhlejším
vědeckým průzkumem v této oblasti byla Expertíza k otázce
zrušení trestu smrti pro Federální shromáždění ČSSR prováděná
v roce 1969. Tato expertíza se zabývala především

problematikou nahrazení trestu smrti jiným opatřením, zajišťujícím neméně účinnou ochranu chráněných zájmů. Ze srovnání některých významnějších zákonodárství dospěla poradní skupina k závěru, že trest odnětí svobody na doživotí, případně dlouhodobý trest odnětí svobody, je obecně uznávanou náhradní (alternativní) sankcí za trest smrti. (Novotný, 1969)

Uvedený vědecký výzkum se neomezil pouze na odborné posouzení této problematiky, ale byl také proveden průzkum veřejného mínění dokumentující názory občanů na náhradní trest. Viz tabulka č. 1.

Názor na náhradní trest pro případ zrušení trestu smrti	%
Odnětí svobody na doživotí bez PP	44
Odnětí svobody na doživotí s možností PP	41
Z toho po uplynutí lhůty	
do 5 let	2
6-15 let	20
16-25 let	16
> 25 let	3
Odnětí svobody na doživotí celkem	85
Dočasné odnětí svobody na více než 15 let	6
Opatření nad rozsah platné právní úpravy	91
Dočasné odnětí svobody do 15 let	2

Tabulka č. 1: Názor na náhradní trest pro případ zrušení trestu smrti v roce 1969

Pramen: Novotný, O., Repík, B., Zapletal, J., Tomin, M. a jiní: *Expertiza k otázce zrušení trestu smrti pro FS ČSSR. Praha 1969*

Institut pro výzkum veřejného mínění provedl v roce 1990

průzkum veřejného mínění k otázce trestu smrti. Na otázku: „Jste pro, nebo proti používání trestu smrti?“, odpověděla zhruba jedna polovina dotázaných osob, že je pro zachování trestu smrti, jedna třetina pro zrušení a zbytek se nedovedl rozhodnout. (Poslední průzkum v této oblasti provedl Centrum pro výzkum veřejného mínění - Sociologický ústav AV ČR v roce 2005)

Abolicionistické tendence u nás vyvrcholily v roce 1990, kdy byl trest smrti z našeho trestního zákona vypuštěn. Od 1. července 1990 jsme se zařadili mezi ty země, které zrušily trest smrti a zároveň je u nich nejtěžším trestem trest odnětí svobody na doživotí.

Jak již bylo řečeno výše, proběhl v roce 1955 v Ženevě kongres OSN, na kterém byla přijata „Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni“. Druhým důležitým dokumentem upravujícím výkon trestu odnětí svobody na doživotí jsou Evropská vězeňská pravidla, která byla vyhlášena rezolucí Evropské rady poprvé v roce 1973 a později byla přepracována a znovu schválena v roce 1987. Tato Evropská vězeňská pravidla ovlivňují i naši právní úpravu výkonu trestu odnětí svobody a stala se východiskem pro koncepci reformy vězeňství. Evropská vězeňská pravidla kladou důraz na pojem lidské důstojnosti, na vhodné chování vězeňského personálu vůči vězňům a na přípravu vězňů pro jejich život po propuštění.

V souvislosti se zrušením trestu smrti je Česká republika vázána dvěma mezinárodními smlouvami o lidských právech. Jedná se o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a především o Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod a jejím Protokolem č. 6. Tyto mezinárodní smlouvy jsou podle článku 10 Listiny základních lidských práv a svobod součástí ústavního pořádku České

republiky. Protokol č. 6 byl publikován ve Sbírce zákonů č. 209/1992 a zní: „Trest smrti se zrušuje. Nikdo nemůže být k takovému trestu odsouzen ani popraven.“ Podle článku 2 je možné stanovit trest smrti pouze za trestné činy spáchané v době války nebo bezprostřední hrozbě války jen v případech, které předvídá zákon, a v souladu s jeho ustanovením. V čl. 3 je zakotveno, že od ustanovení tohoto Protokolu nelze odstoupit a podle čl. 4 není ani přípustná žádná výhrada.

Zákaz trestu smrti je rovněž výslovně zakotven v Listině základních lidských práv a svobod (dále Listina), která se usnesením předsednictva ČNR ze dne 16.12.1992 stala součástí našeho ústavního pořádku. Článek 6 Listiny stanoví, že každý má právo na život, nikdo nesmí být zbaven života a trest smrti nepřipouští.

Kromě Listiny patří mezi základní právní normy, upravující výkon trestu odnětí svobody na doživotí, zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a řád výkonu trestu odnětí svobody, kterým je vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 110/1994 Sb.

Trest odnětí svobody na doživotí se vykonává ve věznicích se zvýšenou ostrahou (§39a odst. 3 TZ). Zařazení do této kategorie je obligatorní a nemůže být změněno ani soudem.

Podmíněné propuštění

Podmíněné propuštění je založeno na tom, že osoba odsouzená k trestu odnětí svobody je propuštěna z výkonu trestu ještě před uplynutím celé doby uloženého trestu, a to pod podmínkou, že povede ve zkušební době řádný život, popř. splní další podmínky.

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody na doživotí je upraveno v §62 odst.2 TZ, který připouští možnost

podmíněného propuštění po odpykání nejméně 20 let trestu, se zkušební dobou v rozmezí 1 až 7 let. Toto ustanovení zakotvila novela zákona z 1990. Možnost podmíněného propuštění z doživotního trestu byla vytvořena proto, že doživotní trest bez jakékoliv naděje by se rovnal sociální popravě odsouzeného.

3.1.3 Výkon doživotního trestu

Jak již bylo řečeno, je výkon doživotního trestu prováděn v České republice ve věznicích Mírov, Valdice a Opava. V těchto věznicích vykonávalo ke dni 31.12.2006 doživotní trest celkem 32 osob (29 mužů a 3 ženy). (Ročenka VS ČR)

Valdická věznice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou, kde vykonávají trest odnětí svobody dospělí muži soudem zařazení do typu se zvýšenou ostrahou, včetně odsouzených na doživotí, a do typu s ostrahou. Pro odsouzené s dlouhodobými tresty je zřízeno oddělení nástupní a výstupní, dále krizové oddělení a specializované oddělení pro odsouzené s psychopatickou strukturou osobnosti. Výkon doživotního trestu je realizován ve specializovaném oddělení. Na stejném oddělení jsou umístěni i vězni s výjimečným trestem (do 25 let).

Současná mírovská věznice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou. Má oddělení s ostrahou, oddělení se zvýšenou ostrahou, oddělení pro výkon doživotních trestů a oddělení specializované pro odsouzené s duševní poruchou nebo poruchou chování. Ve věznici Mírov si své doživotní tresty odpykávají odsouzení na dvou odděleních zvýšené ostrahy společně s výjimečnými tresty (15 - 25 let). Na každém oddělení jsou tři vychovatelé a tři dozorcí. Cely zde jsou

pro jednoho odsouzeného a jedna cela je pro dva.

V opavské věznici vykonávají trest odnětí svobody mladiství odsouzení muži, dospělí muži (s dohledem a dozorem) a odsouzené ženy. Je zde i specializované oddělení pro výkon trestu žen drogově závislých, kde se provádí soudem nařízena ochranná léčba.

Každý muž odsouzený k trestu odnětí svobody na doživotí je umístěn do věznice Valdice. Po pěti letech má možnost požádat vedení věznice o přesunutí do věznice Mírov. Věznice Valdice disponuje celami s vlastním sociálním zařízením. Doživotně odsouzení vězňové jsou ubytováni po jednom, ale mají možnost být umístěni v celách po dvou. Cely jsou vybaveny dvěma poličkami, stolem, židlí a postelí. K dispozici je také skříňka, která je ovšem v uzavřeném prostoru mezi mříží a dveřmi cely. Zde má vězeň uloženy předměty denní potřeby, které mu jsou vydávány na požádání. Dále může odsouzený sledovat televizi, pokud o to řádně požádá a dostane povolení od speciálního pedagoga. Odsouzení mají možnost navštěvovat společenskou místnost, ve které je televize, dále možnost hraní společenských her atd. Tělocvična je vybavena posilovacím strojem, stolem na stolní tenis, rotopedem a hrazdou. Tyto místnosti mohou být navštěvovány podle časového rozvrhu schváleného taktéž speciálním pedagogem. Odsouzení dostávají stravu na cely. K dispozici mají talíř, příbor a speciálně upravený nůž. Odsouzení mají nárok na jednu hodinu vycházky denně a účast na ní je dobrovolná. K vycházce je vymezen prostor v areálu věznice, který je zakrytý mříží. Veškerá korespondence je

sledována. Zaměstnanci věznice však nemají právo cenzurovat dopisy od právníků, členů vlády a zastupitelských úřadů. Odsouzení mají nárok na návštěvu v délce 3 hodiny měsíčně, která může být na základě souhlasu vedení věznice rozdělena na dvě části.

V areálu věznice je k dispozici prodejna. Veškeré nákupy jsou placeny bezhotovostně z vězeňského účtu dotyčného odsouzeného. Peníze odsouzený získává buď ve formě mzdy za práci, která je vykonávána v celách, popřípadě v areálu věznice pod dohledem dozorce nebo jako „podporu v nezaměstnanosti“, která činí 100,- Kč měsíčně.

Odsouzení mají možnost půjčovat si knihy z ústavní knihovny. Knihovnu zde spravuje a na vracení knih dohlíží jeden z odsouzených.

3.2 Trest odnětí svobody na doživotí v zahraničí

Vzhledem ke krátkosti existence trestu odnětí svobody na doživotí, s jehož výkonem postrádáme v naší zemi zkušenosti od roku 1956, je vhodné nahlédnout do jurisprudence některých evropských států a poučit se z jejich legislativních úprav.

Trest odnětí svobody na doživotí je zpravidla nejtěžším trestem v zemích, kde neexistuje trest smrti. V některých zemích sice doživotí není uzákoněno, ale horní hranice trestní sazby dočasného odnětí svobody je tak vysoká, že prakticky stírá rozdíl mezi doživotím a dočasným odnětím svobody.

Institut trestu odnětí svobody na doživotí není ve všech zemích stejný. Nejenom, že státy ukládají tento trest za různé trestné činy, ale především je odlišná úprava v oblasti propuštění doživotně odsouzených na svobodu. Přestože každý stát má alespoň trochu odlišnou úpravu, jedná se v podstatě o trest odnětí svobody neurčitého trvání. Výjimku zde tvoří Kypr, jak již bylo řečeno výše. Přes všechny rozdíly je možné říci, že jen v naprosto výjimečných případech stráví osoba odsouzená na doživotí ve vězení opravdu celý zbytek života.

3.2.1 Anglie

Trest smrti byl zrušen v roce 1973, s výjimkou vojenských deliktů a deliktů spáchaných za výjimečných okolností, např. za branné pohotovosti státu, válečného stavu. Anglie vychází z jiné právní kultury než země kontinentální Evropy. Obligatorně je trest doživotního odnětí svobody ukládán za vraždu. Vražda je v Anglii definována širěji než v jiných zemích. Definice vraždy zahrnuje většinu forem úmyslného usmrcení a dokonce i případy, v nichž se úmysl vztahoval „pouze“ na těžké ublížení na zdraví a ne nutně na usmrcení. Fakultativně může být tento trest uložen za řadu zvláště závažných deliktů, např. falšování, zločiny proti osobě, sexuální, majetkové a peněžní delikty. Doživotní trest lze po 8-11 letech změnit na trest odnětí svobody časově omezený. Ve všech případech přísluší rozhodnutí o předčasném propuštění ministru vnitra. Jestliže je rozhodnuto o propuštění pachatele, to se uskuteční nejdříve po jednom roce od vydání rozhodnutí, aby mohl být připraven na návrat do společnosti. (Kalvodová, 1995)

3.2.2 Francie

Francouzská vězeňská služba (*Direction de l'administration pénitentiaire*) od roku 1911 podléhá Ministerstvu spravedlnosti. Je na ni vynakládáno více než 28,3% rozpočtu ministerstva.

Ústředí vězeňské služby má sídlo v Paříži. Síť 10 regionálních poboček vězeňské administrativy, která řídí 185 vězeňských ústavů, svoji působností pokrývá Francii a zámořská teritoria. Ústředí vězeňské služby řídí zvláštní výcvikové centrum - *l'Ecole nationale de l'administration pénitentiaire* - které se nachází v Agen.

Byla zformulována pravidla chování pro pracovníky ve vězeňství a tato pravidla jsou uváděna do praxe.

Francouzský vězeňský systém je organizován takto:

- 117 „*Maisons d'arrêt*“ slouží jako vazební vězení. Mají rovněž na starosti pachatele přestupků, jimž byly uděleny malé tresty (kratší než 12 měsíců).

- 23 „*Centres de détention*“ se zabývá pachateli, jejichž sociální rehabilitovatelnost se zdá být pravděpodobná. Disciplína není příliš striktní. Důraz je kladen na sociální rehabilitaci.

- 26 „*Centres pénitentiaires*“ má smíšenou povahu. Některé jejich sekce jsou ekvivalentní centrem „*maison d'arrêt*“, jiné centrem „*centre de détention*“.

- 6 „*Maisons centrales*“ se stará o notorické pachatele, odpykávající si dlouhé tresty odnětí svobody. Důraz v těchto institucích je kladen více na bezpečnost než na sociální rehabilitaci.

- 13 „*Centres de semi-liberté*“: jedná se o „denní“ vězení umožňující vězňům opustit je, přes den pracovat a vrátit se večer. V těchto centrech si odpykávají tresty

pachatelé s krátkými tresty odnětí svobody. (McKee, 2003)

V roce 1981 byl zrušen trest smrti a byl nahrazen trestem doživotním, který se tak stal nejtěžším trestem. Lze jej uložit za trestné činy deportace, podrobení osob do otroctví, hromadné nebo systematické vykonávání rychlých poprav, mučení nehumánní činy, dále za trestné činy vraždy, která předchází nebo doprovází jiný zločin, úkladné vraždy na vyjmenovaných osobách, dalších kvalifikovaných případů vraždy, kvalifikovaného mučení a krutého jednání, za trestný čin násilí, obchodu s omamnými látkami, kvalifikovaného únosu letadel, lodí a jiných dopravních prostředků, kvalifikovaného útoku proti mravnosti, kvalifikovanou nezákonnou izolaci a uvěznění osob.

Prezidentovi přísluší právo udělovat milost odsouzeným. Může jak zmírňovat tresty, tak tresty promíjet. Udělení milosti je možné spojit s určitými omezení nebo příkazy. Podmíněné propuštění je možné po vykonání nejméně patnácti let výkonu trestu doživotí. Průměrná doba vykonaného odsouzení činí 16 až 17 let trestu a propuštěným je uložena zkušební lhůta průměrně v délce 5 až 10 let. (Poncar, 1990)

Výkon trestu odnětí svobody je ve Francii upraven trestním řádem. Odsouzení k výkonu doživotního trestu jsou diferencováni podle stáří, předchozích vykonaných trestů a fyzického a duševního stavu a v těchto skupinách jsou také separováni. Trest odnětí svobody je vykonáván podle tzv. Auburnského systému, spočívajícím v nočním umístění na samotkách a v denním společném režimu, doplněným tzv. progresivním systémem, který umožňuje aktivní vliv na odsouzené. Na základě tohoto systému je možné při úspěšném resocializačním působení přeřadit odsouzeného z „uzavřeného“ do „otevřeného“ zařízení, ve kterém je větší možnost

seberealizace.

3.2.3 Rakousko

Trest smrti byl zrušen v roce 1950. Obligatorně je trest odnětí svobody na doživotí ukládán za delikt genocidia, fakultativně může být uložen za vraždu, vydírání se smrtelným následkem, těžkou loupež se smrtelným následkem. Možnost podmíněného propuštění z výkonu doživotního trestu je možné po 15 letech výkonu. Zkušební doba podmíněného propuštění z doživotí je stanovena na 10 let. Doživotní trest nelze omilostnit.

Trest odnětí svobody na doživotí je vykonáván ve speciálních věznicích určených pro výkon dlouhodobých trestů. Odsouzení jsou zde zařazováni do tří stupňů věznic podle úrovně jejich narušení. V nejnižší úrovni musí vykonat alespoň čtvrtinu trestu, ve středním stupni třetinu trestu a v nejvyšším stupni zbývající část trestu. V případech výchovných konfliktů je možno odsouzeného přeřadit zpět do nižšího stupně.

3.2.4 Německo

Trest smrti byl zrušen v roce 1949. Stalo se tak článkem 10 Ústavy. Doživotnímu odnětí svobody v té době nebyla věnována vůbec žádná pozornost, neboť primární při koncipování Ústavy bylo zajištění, aby trest smrti tak významný v období nacismu, byl trvale postaven mimo zákon. Teprve v 60. letech začaly být kladeny otázky týkající se doživotí. Obligatorně je tento trest ukládán jen za trestný čin vraždy a trestný čin genocidia. V trestním zákoníku jsou však upraveny i zmírňovací důvody, na základě kterých je

možno uložit i za vraždu trest odnětí svobody časově určitý, nejméně na tři roky.

Soud je po 15 letech výkonu doživotního trestu povinen odůvodnit, že „vzhledem k zvlášť těžkému zavinění neumožňuje podmíněný odklad trestu na dobu 5 let“. Pro problematické vymezení pojmu „zvlášť těžké zavinění“ vede toto ustanovení k nejednotné aplikaci v praxi spolkových zemí. Pro udělování milosti v případě doživotního trestu neexistují jednotná pravidla. V praxi bývá milost udělována poměrně volně v rozmezí 15 - 20 let, rozhodnutí přísluší konkrétní vládě. (Kalvodová, 1995)

4. Účinky výkonu trestu odnětí svobody na doživotí

K pochopení trestní politiky je velice důležité vzít v úvahu potenciálně škodlivé účinky trestu odnětí svobody na doživotí. Porozumět některým z psychologických a sociologických problémů neurčitých trestů znamená učinit krok směrem k lepšímu pochopení celého komplexu otázek, které sebou trest odnětí svobody na doživotí nese. Výzkum socio-psychologických aspektů účinků uvěznění se zintensivnil. Ačkoliv ve vědecké literatuře zabývající se „utrpením vyplývajícím z uvěznění“ a důsledky uvěznění názorová jednota neexistuje, existuje obecný souhlas s názorem, že dlouhodobé uvěznění sebou jisté škodlivé efekty nese.

4.1 Dlouhodobý výkon trestu a osobnost odsouzeného

V penitenciární praxi - podobně jako v praxi klinické - by měla platit zásada „primum non nocere“ v tom smyslu, že by

vedlejší (negativní) účinky sankce neměly znehodnocovat a ani podstatně snižovat účinky hlavní (pozitivní). Dlouhodobé tresty odnětí svobody, tj. tresty nad 10 let, jsou fakticky vedeny jediným účelem, a sice izolovat nebezpečného a aktuálně neovlivnitelného pachatele od společnosti. Z hlediska regulativní funkce trestu (změny chování) jsou dlouhodobé výkony trestu odnětí svobody spojené s pravděpodobností jejich ukončení ještě za života odsouzeného časově „předimenzované“. Následkem toho postupně vyhasínají sociálně žádoucí vzorce chování, neboť jsou v podmínkách vězení neadaptivní, objevují se reaktivní psychické poruchy různé hloubky (úzkost, deprese, fobické symptomy apod.), vynořují se nové vzorce chování, které jsou pro život na svobodě nevhodné, dochází ke ztrátě aktivity až k apatii, zužuje se zájmové pole (pokud bylo) a osobnost odsouzeného posléze degraduje. Pravděpodobnost úspěšné reintegrace odsouzeného po jeho propuštění se snižuje s délkou výkonu trestu. Naopak se zvyšuje pravděpodobnost selhávání ve většině podstatných sfér sociálního života - ve sféře profesní, partnerské, občanské aj.

Proto právě u dlouhodobých trestů odnětí svobody a zvláště u doživotí musí platit pokud možno ještě více než u jiných sankcí základní cíl procesu korektivní socializace, tj. příprava na život na svobodě. Bez perspektivy propuštění ztrácí smysl jakékoliv zacházení. Výkon dlouhodobých trestů odnětí svobody včetně doživotí se nesmí obsahově lišit od výkonu trestů kratších. Prostředí (cely), v němž výkon zvláště výjimečných trestů probíhá, by mělo být stimulační a pokud možno se blížit ubytovacím podmínkám na svobodě. Dostatečná paleta programů korektivní socializace je samozřejmostí. (Netík, 1991)

Dlouhodobé odnětí svobody pachatelům závažných trestných

činů a jejich umístění do uzavřených zařízení-věznic je stále chápáno společností jako optimální trest za zjištěné kriminální jednání a jako nejlepší ochrana společnosti před jeho opakováním. Současně však jsou již desítky let jak v Česku, tak i v cizině, diskutovány problémy spojené s vězněním značné části populace, sociální a ekonomické dopady výkonu trestu odnětí svobody na společnost, ale též negativní působení především dlouhodobého věznění na osobnost jednotlivých, ve věznicích izolovaných osob. Vzhledem ke stále se zvyšující početnosti vězeňské populace je trvale zpochybňována účinnost sankční politiky systému trestní justice a věznění je nazíráno jako faktor ještě více devastující osobnost kriminálního pachatele a v konečném výsledku spíše recidivu kriminálního jednání podporující než omezující. (Blatníková, 2004)

4.2 Psychologické účinky

Výzkum účinků dlouhodobého uvěznění se všeobecně zaměřil na předpokládané psychologické újmy na straně odsouzeného. Avšak jeho výsledky jsou velice často nepřesvědčivé. Jádrem problému, kterému jsou vězni odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí nuceni čelit, je právě ona neurčitost rozsudku - zda, kdy a jak budou propuštěni.

Studie zabývající se ženami odsouzenými k trestu odnětí svobody na doživotí odhalila, že odsouzené často pociťují, že jejich život ve věznici je charakterizován pocitem nejistoty. Buď věděly anebo vycítily, že nad délkou jejich pobytu ve vězení nemají žádnou kontrolu. Jakékoliv povědomí, týkající se propuštění bylo zcela neurčité. Zdrojem největších obav byl pocit, že „beztvará mašinerie“, jak nazývaly ty, v jejichž pravomoci bylo zabývat se jejich propuštěním, na ně

zapomněla. Byly si vědomé skutečnosti, že jejich chování je neustále sledováno a hodnoceno, nebylo jim však jasné, co se od nich vlastně očekává či jaká kritéria jsou používána k hodnocení jejich chování. (Potas, 1989)

Neurčitost směru, kterým se ubírá život odsouzených na doživotí, sebou nese celou řadu psychologických důsledků. Přestože odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí mohou znát průměrnou délku tohoto trestu, nikdy se na ni nemohou spoléhat, dokud není zaručeno jejich propuštění. Tato nejistota na ně dopadá tíživě; celý jejich budoucí život je ohrožen a pocity se velice často mění; nemohou nikdy vědět, zda se kvůli jednomu pochybení neodsoudili k trvalému pobytu za mřížemi. Důsledkem toho všeho je, že odsouzení k trestu odnětí svobody na doživotí mají změněný mechanismus vnímání času. Včasná mobilizace personálu a vězňů samotných vyžaduje jasné a rychlé úvahy o proceduře propuštění, které toto vnímání času může napravit. (OSN, 1994)

Zde se vynořuje otázka, zda doživotní trest odnětí svobody odpovídá požadavku rovnováhy činu a sankce, zda a jak dalece odpovídá tento požadavek rovnováhy přání pouhé odplaty - princip talio. Volá se po humanizaci trestního práva. Je ale doživotní odnětí svobody, tato náhrada za trest smrti, skutečně lidskou a promyšlenou odpovědí společnosti na trestný čin? Odsouzený neví, jak dlouho bude jeho trest trvat. To je nelidské. Není pochyb o tom, že doživotní trest bez jakékoliv naděje na znovunabytí svobody je pro odsouzeného zcela bezvýchodným. Jediným východiskem v souladu se zákonem je smrt odsouzeného. V takovém případě je pravděpodobné, že odsouzení budou hledat jiná, vysoce nežádoucí východiska - sebevražda či útěk, který však není možný bez spáchání další závažné trestné činnosti. Doživotní odnětí svobody bez šance na její znovunabytí je tedy z tohoto

pohledu trestem nehumánním, jak vůči odsouzenému, tak i společnosti.

Zatímco existuje mnoho studií, které se zabývají psychologickými účinky trestů, je velice důležité uvědomit si, že nelze generalizovat, neboť každý jednatel, který má zkušenost s dlouhodobým uvězněním reaguje na tuto skutečnost jiným způsobem.

4.3 Sociální účinky

Trest odnětí svobody v sobě zahrnuje omezení základních lidských práv, z nichž nejvýznamnější je ztráta práva na svobodu. Tento jev může vést k obecně zhoubným účinkům jako je desocializace, izolace, ztráta osobní zodpovědnosti, krize identity a celková závislost na trestní instituci. Takové důsledky jsou vlastní trestu odnětí svobody jako takovému, způsobem provádění trestu odnětí svobody na doživotí mohou být však ještě zintenzívněny. Pokusit se pochopit způsob, jakým se tyto účinky projevují a zeptat se, proč mohou tak zhoubně působit na osobnost odsouzeného - takto by měly být formulovány základní otázky týkající se doživotního trestu.

Sociální izolace bývá nevyhnutelným důsledkem dlouhodobých trestů odnětí svobody. Pachatelé, kteří jsou vytrženi ze svého sociálního prostředí, mají tendenci ke ztrátě vnějších kontaktů. Ztráta kontaktů s rodinou a přáteli je pravděpodobně nejzávažnějším negativním účinkem dlouhodobého uvěznění. Protože svazky normálního sociálního působení jsou v případě odsouzeného prudce zpřetrhány, stávají se záhy kontakty s vnějším světem tak fundamentální.

Dlouhodobé odnětí svobody je často jakýmsi pomalým procesem sociální deformace, jehož podstatou je absence většiny druhů sociální stimulace. Ukazuje se, že čerstvě

odsouzení pachatelé mají v tomto směru daleko více problémů. Ve skutečnosti negativní reakce na prostředí, které je obklopuje, narůstají s dobou, kterou jsou nuceni strávit ve vězení. Nemá-li trest odnětí svobody na doživotí vést k sociálním deformacím, je nezbytné uznat metody sociální stimulace za součást reintegračního procesu. Možnosti odborného školení, zařízení pro vzdělávání a programy pro rekreaci, to vše může být zdrojem takovéto stimulace. (OSN, 1994)

Již zmiňovaná studie zabývající se ženami odsouzenými k trestu odnětí svobody na doživotí prokázala, že tyto ženy jsou vzrůstající mírou neschopné udržovat svazky s rodinou a přáteli, a v případě, že rodina potřebuje nějakou podporu, pociťují bezmocnost. Proces ztráty důvěry v sebe sama započal pro většinu žen ještě před příchodem do vězení, ale život uvnitř věznice tento proces ještě urychlil a zintensivnil. Obavy z psychologického zhoršení se soustředily do sociologických faktorů jako je hrůza z institucionalizace, ztráta identity a neschopnosti koncipovat budoucí život po návratu z vězení. Dalším problémem, kterému tyto ženy čelí, je skutečnost, že po vypršení jejich trestu mohou být též zbaveny možnosti mít děti. (Potas, 1989)

Ztráta odpovědnosti může u pachatelů odsouzených k trestu odnětí svobody na doživotí vést k obtížím při snahách o jejich reintegraci zpět do společnosti. K typickým projevům vězňů patří stížnosti na to, že trestní systém byl příčinou jejich dehumanizace. Tato hrozba může být odvrácena citlivým řízením, kvalitně vycvičeným personálem, lidskými podmínkami a pružnými změnami v tom, co se očekává od odsouzených i od personálu.

Obecně lze říci, že odsouzení na doživotí zdolávají problémy osobní rezignací na podmínky; tento fenomén byl

popsán jako „situační rezignace“ nebo jako „specifická citová rezignace“. (Cohen, 1973).

Odsouzení, namísto aby projevovali nějaké pozoruhodné změny v rámci chování, toto ve skutečnosti zakonzervují do stavu jakési „hibernace“, v důsledku které nemusí nevyhnutelně dojít k poškození jejich duševního či tělesného zdraví. Tedy: zatímco jsou takto „uloženi v úschovně“, stávají se více a více schopni pohybovat se v prostředí trestního systému. Bylo shledáno, že vězni s dlouhodobými tresty tráví později nezanedbatelně delší čas v cele, nežli na počátku trestu. Nejobecnější příčinou této změny je výběr aktivit, které jsou jim z důvodu zlepšení podmínek nabízeny přímo v cele: studium, televize a podobně. Z tohoto pohledu lze tedy říci, že v případě odsouzených k dlouhodobým trestům je „účinnost překlenovacích mechanismů vyšší ve věznici než v občanském životě“. (OSN, 1994)

I když z pohledu administrativy trestního systému a z krátkodobého hlediska se skutečnost, že „institucionalizovaní“ vězni mají tendenci způsobovat vedení méně problémů nežli „neinstitucionalizovaní“, podkopávají tyto účinky ve skutečnosti základní záměry institutu trestu odnětí svobody: reintegraci pachatelů zpět do společnosti. Tato „institucionalizace“ totiž nechává odsouzené špatně vybavené schopnostmi zacházet zkušenostmi a vzájemně působícími vztahy vnějšího světa.

5. Shrnutí

Když připustíme, že trest odnětí svobody na doživotí je lepší (humánnější) formou trestu než fyzická poprava a pokud si současně uvědomíme, že odsouzení na doživotí bez jakékoli naděje na propuštění je pro odsouzeného vlastně ještě horší (krutější) formou trestu (sociální poprava), než-li trest smrti, který končí buď pokusem o útěk (tedy dalším trestným činem s možnými tragickými následky) nebo sebevraždou, pak nezbyvá než připustit, že i v případě doživotního trestu je třeba dát odsouzenému perspektivu „regulérnímu“ návratu do společnosti. Jakékoli výchovné (převýchovné) a resocializační snahy bez této perspektivy postrádají smysl. Samozřejmě nelze pustit na svobodu člověka odsouzeného za těžký zločin dříve, než si spravedlivě „odsedí své“ (u nás po dvaceti letech) a je tedy přiměřeně potrestán. Nelze pustit na svobodu někoho, kdo by ještě mohl být nebezpečný (mohl by znovu spáchat stejný nebo podobný zločin), ale současně také není možné pustit z vězení člověka, který je psychicky zdeptaný, morálně zlomený, bez potřebných životních návyků, neschopný postarat se sám o sebe, nepřipravený na vstup do společnosti, kterou opustil před dvaceti lety. Jenže tady je zásadní problém - zkušenost ukazuje, že udržet si ve vězení vlastní integritu (naději, odhodlání, chuť do života) dokáží jen silní jedinci a to většinou ne déle než osm let. Pokud by se však po osmi letech dostali na svobodu (zdraví, psychicky nezlomení), mohli by pokračovat v předchozím způsobu života (i s jeho temnými stránkami) a to by mohlo mít tragické následky. Po dvaceti letech ve vězení, kde se s odsouzenými „nepárou“, toto nebezpečí už zřejmě tolik nehrozí, ale na duchu i na těle zlomený vězeň už nebude schopen integrace. Střední možnost, že po dvaceti letech opustí věznici člověk, u něhož

se podařilo dosáhnout cíle vězeňského režimu, totiž „uchránit zdraví a důstojnost vězňů, rozvíjet jejich smysl pro odpovědnost a poskytnout jim trénink, který jim pomůže při reintegraci do společnosti,“ mi zatím připadá nejméně pravděpodobná. Jako cílový (ideální) stav je však zřejmě jedině možná.

Jistě by bylo možné uvažovat o posunutí hranice, kdy může být člověk odsouzený k doživotnímu vězení předčasně propuštěn (dejme tomu na 15 let), otázkou ale je, zda by to bylo (třeba u trojnásobného vraha) spravedlivé a také, zda by to akceptovala veřejnost. Vzhledem k tomu, že zákony přijímá parlament tvořený především zástupci politických stran, kteří do značné míry musí respektovat názor veřejnosti (voličů), byla by každá taková změna pravidel zřejmě politicky neprůchodná. Na druhou stranu představitelé našeho státu nebudou moci vzdorovat celoevropskému trendu „humanizace vězeňství,“ takže výše uváděné zásady alespoň formálně zůstanou v platnosti. Pokud navíc uvážíme, že doživotní tresty si většinou odpykávají lidé, které je snazší izolovat a postupně zlomit, než převychovat, lidé, na kterých už nezáleží téměř nikomu, pak není těžké odhadnout, že v praxi bude realizace Evropských vězeňských pravidel váznout.

Pedagogové a psychologové doplňující ve věznicích další zaměstnance (management, strážné a dozorce) mohou za těchto okolností dlouhodobě odsouzeným nabídnout pro perspektivu reálného života jen minimální naději. Naše vězeňství se bude pravděpodobně z dlouhodobého hlediska skutečně vyvíjet k lepšímu. Pod tlakem EU a její ideologie lidských práv se pravděpodobně bude život ve věznicích postupně humanizovat. Těm, kteří dnes „sedí za katrem“ to ale nejspíš příliš naděje nedodá. Pro ně je to příliš vzdálená a

příliš mlhavá perspektiva. Nejistota plynoucí z této situace je naopak jedním z nejvíce deprimujících faktorů. Absence motivů k přehodnocení vlastního života téměř znemožňuje sociální práci s odsouzenými. Pro sociální pracovníky, psychology a pedagogy ve věznicích je to značně frustrující situace. Nelze se příliš divit, že na ni v praxi často reagují pouze formálním organizováním požadovaných činností.

6. Vězeňská duchovní služba

Alternativní pohled na to, jak lidé odsouzení k dlouhodobým trestům ve věznicích žijí, jsem se pokusil získat od vězeňských kaplanů - angažovaných ve Vězeňské duchovní službě. Vězeňská duchovní služba je sborem vězeňských kaplanů, které pověřila jejich církev a s jejichž působením vyslovil výkonný výbor Vězeňské duchovenské péče (VDP) souhlas. Kaplani jsou zaměstnanci Vězeňské služby, jsou členy VDP a patří do jedné z deseti různých církví. Působí ve 23 věznicích a vazebních věznicích.

Oproti „specialistům“ (psychologům, speciálním pedagogům a vychovatelům) mají „kaplani“ při práci s vězni, pro které už žádná lidská naděje téměř neexistuje, zřetelné výhody. Jejich náboženské přesvědčení a povolání duchovního jim umožňuje pracovat s nadějí zakotvenou v transcedenci, která přesahuje hranici lidského života. Jejich téměř každodenní kontakt s temnými stránkami lidského ducha, ať už formou zpovědi či duchovních rozhovorů, jim poskytuje širší základnu zkušeností pro posuzování dobrého a zlého. Z toho následně plyne opatrnější dělení na „ty hodné“ a „ty zlé“ (na ty venku a na ty za mřížemi). Vědí, že před Bohem jsme nehodní všichni

a v tomto jsme si rovni, dobro a zlo se v každém z nás prolíná. U jednoho se temnější část projevila zřetelněji, zatímco u druhého zůstává latentní.

Kaplani navíc nejsou odsouzenými vnímáni stejně jako ostatní zaměstnanci věznice. Jako „zástupci Boha“ a jeho spravedlnosti mohou apelovat na to, aby se i vězeň odsouzený na doživotí pokusil vnitřně vyrovnat se svou situací. Upřímné přiznání viny a s tím spojená lítost může vést ke snaze pomoci pozůstalým po oběti. Motivy kaplanů pro práci s lidmi, které společnost de facto odsoudila ke ztrátě svobody a naděje, jsou primárně náboženské a do značné míry i nadkonfesijní (nejde na prvním místě o to, získat nového věřícího pro tu kterou církev). Jejich věrohodné působení závisí především na jejich životní vyzrálosti, hloubce osobního přesvědčení, autentičnosti, trpělivosti, schopnosti naslouchat a dalších kvalitách, bez kterých by v kontaktu s lidmi odsouzenými k životu ve vězení neobstáli. Nejen o tom, jak vypadá život na Mírově a ve Valdicích svědčí následující rozhovory se čtyřmi duchovními, kteří v těchto věznicích pracují.

7. Svědectví vězeňských kaplanů

Josef Kordík - Valdice - Římskokatolická církev

V čem vidíte přínos kaplana ve věznici?

Jednak ti vězňové cítí, že tam nejsme oběma nohama zaměstnaní, že jsme taky trochu mimo tu strukturu, a pak psychologové a pedagogové jsou tak zahrnuti administrativou, že jim na práci s vězni moc času nezbyvá. A ono té administrativy stále přibývá a jsou i takové snahy, aby i

kaplany zahrnuli administrativou, takže si musíme uhájit ten podíl, abychom aspoň nějakou chvíli s těmi vězni mluvili.

Co se týče doživotních vězňů, já jsem v kontaktu se dvěma a půl. Jeden z nich je silně beznadějný případ, takže když nemám moc času, tak se mu vyhýbám. Nenechám se uštvat. Je to s ním skoro marná práce. Snažím se, abych své dva zbývající klienty - K. a R. - nezanedbával. K., ten je obrácený, ten uvěřil, i když není ještě úplně lidsky srovnaný, protože neměl možnost komunikace v normálních podmínkách. Když někdo uvěří až za mřížemi, tak to bude ještě nějakou chvíli trvat, než se srovná. K. ještě trvá na některých svých osobních přístupech, ale nadirigovat mu, aby je opustil, nejde. Lpí na některých svých jistotách, které si sám vytvořil. No a R. je aspoň chytrý a má za sebou nějaké církevní zázemí. Byl odsouzený za maření výkonu nad církvemi jako Svědek Jehovův, takže se orientuje v biblické terminologii. V jeho případě jde o to, abych používal biblické argumenty, abych mu pomohl dostat se z problémů. To je práce na dlouho, kousek po kousku, musí k tomu být velká trpělivost. Vězení není místo pro sprintery, to je pro maratonce.

Ale když jsem s jedním člověkem mluvil tři roky a nehnuli jsme se z místa, tak jsem se s ním přestal scházet.

Co znamená „nehnout se z místa“?

Za ty tři roky se vůbec nezměnil. Tvářil se, jako že je duchovní, ale od začátku z toho čpělo, že je to povrchové. Moje snahy byly marné, vždycky mě úspěšně oblboval, tvářil se, že je to uvnitř a ono to bylo furt na povrchu. Hodně mě vyčerpával, vždycky jsem odcházel jako spráskanej pes. Tak jsem ho předal kolegovi, třeba má nějaké jiné obranné mechanismy.

Dokážete rozlišit, do jaké míry je pravda, co vám ten dotyčný říká a do jaké míry je to vypočítavost?

Musím si to ověřovat. Půjdu, objednám si u dozorců vězně a rovnou běžím za vychovatelem. Konfrontuji své poznatky s tím, co mi hlásí. Já jsem s vězněm půl hodiny týdně. Vychovatelé s ním stráví mnohem více času, takže mají více informací o tom, jak se chová, co dělá. Pak vytáhnu Bibli, přečteme si to, o čem se bude mluvit v neděli v kostele a rozebereme to. Úplně stejně to dělám i ve skupině, kde je třeba 10 vězňů najednou.

Jak se díváte na sankce, ke kterým se přistupuje během pobytu ve věznici? Vždyť trestem je už odnětí svobody.

Ano, to je pravda. Ti lidé jsou víceméně narušení, proto také spáchali trestný čin. Díky této narušenosti jsou náramně náchylní zbavovat se viny a dokonce popírat svůj trestný čin. Ale to například v případě K. není, ten to nepopírá.

Máte doživotní vězně i ve skupině?

Teoreticky to jde, ale oni se nesnesou. Nemohou spolu být v jedné místnosti. V náboženské komunikaci by to strašně vadilo. Kdyby tam mezi nimi bylo napětí, tak to nejsem schopen kočírovat. Oni jeden druhého pomlouvají, jeden na druhého donáší. Asi to nějak patří k té narušenosti, že řekli ďáblu „ano,“ i ten trestný čin s tím tak nějak souvisel.

Má na vás při kontaktu s vězni vliv jejich předchozí trestná činnost?

Na mysli to samozřejmě mám. Musím to zohledňovat. Ujišťuji je, že tu je možnost odpuštění od Boha, především. Já jsem o tom přesvědčený, ale oni se musí dostat do situace,

aby o to požádali. Opuštění se nevnučuje. Nejdříve je potřeba si přiznat, že jsem tam spravedlivě. To má svoje postupy a ty je třeba dodržovat. Zpočátku se s tím člověkem oťukáváte a hledáte společnou řeč. Zkraje jsem si říkal: „Tak tyhle kecy já tady mám teď poslouchat?“ A koukal jsem přes něj ven a těšil se, že to rozchodím v lese. Teď už spolu nehrajeme žádné hry a myslím, že je to uvolňující i pro něj. Komunikujeme spolu přes Bibli, on mi říká, jak tomu rozumí, a pak zase já jemu.

V čem si myslíte, že spočívá schopnost obrácení těch lidí?

To je Boží plán pro záchranu člověka. A Bůh vidí, že kdyby se nedopustili něčeho tak hrozného, že by nebyli spasení. Prostě by se nevzpamatovali, prožili by povrchní život a o Boha by nezavadili. A Bůh nechá člověka takhle strašně klesnout, aby se mohl odrazit. Pohybovali by se jenom na povrchu, ale takhle se dostanou na dno, Bůh s nimi otřese. Vezměte si Bibli, největší sloupy izraelské Bible jsou vrazi. Eliáš, kolik povraždil lidí, Mojžíš zavraždil dozorce, král David vraždil, apoštol Pavel vodil křesťany do vězení a na smrt. U lidí, kterými to takto zatřese, toho Bůh využije. Lidská historie je historie krve a Bůh nakonec nad tím vším zvítězí.

Jak se díváte na trest doživotí? Je to adekvátní sankce, nebo jenom odplata?

Je to politická objednávka. Veřejné mínění je dost primitivní, a když vřeští, že se bojí, tak politikové, aby byli znovu zvolení, řeknou: „nebojte se, zavřeme je, až zčernají“. No, tak to musí takhle vypadat, podle politické objednávky. Ne podle nějakých penologických pravidel, ale bohužel na politickou objednávku. Je to kontraproduktivní,

stojí to strašný peníze a lidi to ničí, ale dokud budeme mít voliče pitomce, tak se to nezmění. Na západě se to daří líp, tam jsou voliči proškolenější. V Německu jsou dva skutečně doživotně odsouzení, a teď se ukázalo, že jednoho z nich pustili. A jinak průměrný doživotní trest v Německu snad trvá 13 let. Pro naše materialistické veřejné mínění, které lpí na tady tom životě, je hrůza, že by mě měl někdo přepadnout a zabít, že jo. Tak to musí být represivní, bohužel. Bůh toho ale dokáže využít, on dokáže obrátit zlo v dobro. Primitivní člověk, co vidí jenom od oběda k večeři, nedohlédne, že všechno špatné je k něčemu dobré.

Situaci vězňů ale nevyřeší nějaká kontrola nebo exkurze ve věznici. To by tam ten člověk musel být s nimi zavřený, na cele, kde je osm lidí, aby to poznal. Vězňové si tam to peklo dělají sami. Ale jde o to, že se to peklo umožní. Problém není v tom, že by byl personál cynický, ten to tam nezhoršuje. Kdyby k vězňům nastoupil dozorce, který by byl konfrontační a měl nějaké sadistické choutky, tak tam moc dlouho nevydrží. Nikdo by s ním nechtěl sloužit. Báli by se, že se s ním dostanou do průšvihů. Důležitá je také prevence. Velké množství masových vrahů bylo v dětství týráno. Poškození mozku spolu s určitým impulsem vede k tomu, že se z nich stávají vrazi.

Říká se, že po osmi letech si vězeň natolik zvykne na život ve vězení, že už pak těžko vydrží venku.

Pro většinu vězňů je horší vyjít ven, než tam zůstat. Ale jsou silní jedinci, kteří mají silnou motivaci a dělají všechno pro to, aby tím nebyli zasaženi. Je to možné a právě proto tam jsme, abychom těm motivovaným pomohli.

Jak se díváte na trest smrti?

Já se ztotožňuji s myšlenkou, že jedině barbarské národy popravovaly lidi. Nehledě na riziko justičního omylu. Jak si někdo může vzít na svědomí, že by se popravil nevinný člověk? Historie lidstva je plná svědectví o justičních vraždách. To je lepší nepotrestat než potrestat nevinného. To už je nevratný proces.

Kdo posoudí, co je špatné?

V Bibli máme takové tvrzení. Relativizovat zlo jde jen trochu. Například v evangeliu: „nech, ať mrtví pochovávají své mrtvé“. Když se někdo rozhodne, že bude mrtvý, tak mu nepomůže ani člověk ani Bůh. My máme chodit tam, kde to ještě není rozhodnuté. Boží láska je absolutní, tím pádem i její protiklad musí být absolutní. Ta možnost tady být musí. V místě, kde je člověk z vlastního rozhodnutí být zlý, je už všechno ostatní bezmocné. A takoví lidé jsou.

Kaplan musí přicházet do věznice, aby přinášel usmíření pro vězně i pro personál. Nemůže tam přinášet válku. I na dozorce, který je trochu „ujetý“, se musím dívat laskavě, on je taky člověk. Ale zrovna tak se dívám nešťastně na vězně, který se nechce polepšit. To je taky zmařená práce.

Jak se nastupující vězeň dozví o možnosti konzultace s kaplanem?

Tuhle práci začínají už na vazbách a věžňové to dostávají i na papíře. Každý vězeň to bere tak, že nastupuje do nového života a chce se seznámit se svými možnostmi. Ale život na vazbě je trochu jiný než během výkonu trestu. Dokud jsme tu měli vazbu, tak tam jsem měl docela hodně klientů. V té době jsem tam chodil jediný. Ale jakmile přešli do výkonu trestu, tak už mě nepotřebovali, to se mnou skončili,

to už jim stačila ta komunita vězeňská. Naopak - v systému jejich života by jim vadilo, že by se stýkali s kaplanem, to by to jejich chlapáctví narušilo. Ve vazbě si tím zkracují dlouhou chvíli, tak se nechají napsat ke kaplanovi. Já ani neprotestuji proti překážkám, které přitom musejí překonávat. Především na celách. Jsou cely, kde vězně na nějakou bohoslužbu k faráři nechtějí pustit. Ale když je silný, tak si to prosadí, a pak už to má bez problémů. Na výkonu trestu jsou někteří, kteří na skupiny velice rádi chodí.

Jak probíhá skupinové sezení?

Nejdříve jim pustím třeba nějaký dokument, třeba Cestománii, a pak nějaký pořad, třeba Cesty víry nebo jiný křesťanský pořad. A pak o tom diskutujeme. A oni už jsou vycvičení, dělají si přípravu, poslouchají to v rádiu na Proglasu, hledají si souvislosti. Kdyby je to nebavilo, tak by tam nechodili. Ale není možné, aby tam někdo používal nějaké fráze, to po něm chci hned vysvětlení, jaké to má souvislosti, proč to řekl a tak dále. To se hned pozná, když někdo plácne nějakou náboženskou frází, visí to v luftě. Dělají to zvláště nováčci, kteří mají potřebu něco říci, protože tomu tak nerozumí a nevěří, a myslí si, že ostatní taky nemohou věřit, a že všichni něco plácají. Takového zkrotím na to šup, a když se nenechá zkrotit, tak se rozejdeme. To by tu skupinu zničilo, kdyby tam někdo říkal fráze, to by to nikoho nebavilo. To když někdo chrlí nějaký zbožný kecy, tak bych se z toho poblil.

Na bohoslužbu chodí 25 vězňů. Hlásí se tam sami. Napíšu se na papíry, jak chtějí na skupiny nebo na bohoslužbu a já si je pak zvu. Skupina trvá tak dvě hodiny. Individuální pohovory už dělám jenom na tom doživotí. Ve výkonu trestu je dělám jenom výjimečně. A stejně tam dávám

přednost bohoslužbě. Tyhle problémy se nedají řešit okamžitě, chce to čas. Něco se jeví jako problém a za měsíc to už třeba problém není.

Já respektuji dělbu práce mezi námi kaplany a vězňové si nás taky rozdělili podle toho, jak kdo komu vyhovuje. Vůbec si nedělám hlavu z toho, že někomu nesednu, tak to může zkusit u kolegy.

Jste zaměstnancem věznice?

Ano. My nepatříme pod VDP (Vězeňská duchovenská péče), ale jsme placení věznicí. Z VDP tam chodí jenom dobrovolníci. Pokud by tam ale chodilo více kaplanů a vězeň pozná, že je o něj větší zájem, tak mu to neprospěje. I kaplan musí být ukázněný a ne si vězně kupovat. Tady jsme normálně v práci a ne abychom si získávali body. Ne všichni chodí za vězni s čistým úmyslem. Především z těch dobrovolných. Ti placení už jsou přece jenom částečně vytříbení, ale jsou mezi námi i Jidáši. Někteří už skončili, protože se vědělo o jejich trestné činnosti a nějak se to ututlalo. Je to jako všude, vždycky se nějaký Jidáš najde.

Kaplani se ke službě hlásí dobrovolně, nebo vás někdo vybírá?

Vždycky, když se někdo hlásí, tak už je to chyba. To vidíte i v evangeliu, když se nabízel, tak je Ježíš odmítl. Já jsem se tedy nenabízel, já jsem byl jmenován. Předpokladem je vyslání od církve. To je takový slabý filtr. Církev netuší, jaká to má být služba, podceňuje to, tak tam někdy pošle nevhodného člověka. Když chce být někdo profesionálním kaplanem, tak musí být rok dobrovolným. A to je další filtr.

Jaký smysl vidíte v práci vězeňského kaplana?

Smysl vidím v pomoci lidem, kteří se skutečně provinili a uvědomili si, že také nesou důsledky. Těmi důsledky je výkon trestu, bez ohledu na to, jaká je délka trestu, jestli je to rok nebo pět, deset, patnáct nebo dvacet let. Prostě je zapotřebí být těm lidem nápomocný. Zaprvé aby si uvědomili, že si ten život zbabrali, za druhé, aby v nich skutečně působení toho nejvyššího dobra mohlo vést k sebepoznání a v tom sebepoznání jim pomoci, že existuje odpuštění, především Boha. Dále je důležité, jak vnímají svůj osobní vlastní život v prostředí věznice, kde zase přicházejí různé stavy, ať to jsou radost nebo je to zármutek, úplná skepse. Být těm lidem nápomocen a snažit se udržet v nich lidství, když už se probouzí, tak aby se mohlo rozvíjet. Můžeme být zklamáni, že to vždycky není podle našich představ, ale někdy stačí, když vidíte aspoň dílčí výsledky. Když vám třeba vychovatel nebo jiný z pracovníků řekne „ale víte, on se fakt snaží, určitá změna je vidět,“ tak z toho má člověk radost.

To má smysl. A navíc teď, když se dívám zpět, jsem ve věznicích od roku 1990, když se setkáváte s kluky, kteří jsou venku, chytli se, nevrátili se zpět, oženili se, mají své rodiny... Dva, tři mají už teď postavené své domky, chytli se venku. Tak když se dívám zpět, tak ta práce s jednotlivci má smysl. Ale i kdyby se někdo třeba vrátil, tak je zase zapotřebí s tím člověkem být a mělo by se mu pomáhat. V krajních situacích ten člověk potom je tak nešťastný, že prostě sám sebou pohrdá. Takže tady opravdu uznávám důležitost správně vedeného křesťanství ve věznicích, nemyslím liturgicky, ale prostě prakticky, aby ti lidé poznali, že má smysl se dívat ještě do budoucna. Že to lidově

řečeno nemusejí zabalit hned. Přesto, že by mohli, protože tam třeba máte lidi, kteří mají své vzdělání, jsou to středoškoláci, jsou to vysokoškoláci a při takovém setkání řeknou „no podívejte se, já jsem obyčejný vězeň, jsem obyčejný mukl, nic víc“. A já jim řeknu: „Pane inženýre, tak to přede mnou neříkejte. Vy jste člověk, některé věci jste si zkazil, to uznejte chlapsky, ale stavějme na tom, co je ještě možné teď“.

Dalo by se doživotí přirovnat k výjimečnému trestu? Vždyť mají přece po 20 letech šanci na propuštění...?

Ani odborníci nejsou zajedno ve výkladu doživotního trestu, ano? Ti nejradikálnější říkají, že to má být na dožití. Představte si, že třeba takový V., takový mladý člověk, toho soudil Antl, dostal doživotí za dvě vraždy. Nikdy předtím nebyl trestán, tak se mi zdá, že si na něm smlsl. Protože tady jsou jiní a horší a ti dostali třeba jenom výjimečný trest, což je do hranice 25 let. Po dvou třetinách má šanci žádat o podmíněčné propuštění. Zatímco u dožití by tam měl být do nějakých 75 let? Představte si, že tomu člověku je 25 let. Potom starého, nemohoucího člověka teprve dají domů? Tak to je nepředstavitelný. A proto druzí zase říkají, třeba pan doktor Motejl, že se má dávat hranice 20 let. Jestli během těch dvaceti let člověk nezpustl, tak to s ním zkusit.

Podle teorie existuje hranice 8 let, po které je člověk tak zaběhlý ve vězeňském rytmu, že ztrácí základní návyky potřebné venku.

Ano, ten člověk už tak na sebe nemyslí, protože druzí za něj všechno udělají. Ale teď úplně odbočím. Třeba konkrétně u toho O., v čem vidím, že by to bylo možné. Musel by být znovu

v nějaké komunitě, a protože jsem duchovní, tak myslím křesťanskou komunitu, kde by byl lidský, bratrský řád, kde by byla určitá možnost rozhodování, ale také i dohledu nad tím člověkem. Neboli řekněme, byli by to dva kluci, kteří by si s ním dobře rozuměli a byli by takoví jeho strážní andělé. Že by ho měli na dohled, ať by šel kamkoliv. Byli by s ním, protože nikdy nevím, kde může být nějaká „provokačka“. A já věřím, a teď to přeženu, že by se do roka naučil zase jednat a rozhodovat v důležitých věcech samostatně. Ale muselo by to být rozhodnutí i ze strany toho odsouzeného, který by byl podmíněčně propuštěn - „ano, já přistupuji na to, že nebudu sám, že si nebudu rozhodovat o sobě, ale dám si říct taky od druhých.“ Pokud toho chlapa po dvaceti letech dáte do supermarketu, tak on chudák neví ani jak vzít vozík. Ale když tam budou s ním dva a ukážou mu to, no tak aby se to nenaučil. Když se to do tří let naučí malé dítě a tady se jedná o dospělého člověka. Zdeněk Ocásek, ale i jiní, jsou šikovní, třeba vezmou drátek a udělají si anténku. Takže se mi zdá, že ty teoretické knihy z nich dělají lidi až debilní, víte? Proč se potom zajišťuje tak velká bezpečnost, když by ti lidé byli až nesvéprávní? Proč je strach, že by utekli? Jestli chce někdo utéct, tak musí být na tom fyzicky dobře a musí mu to pálit. To je vidět na K. Dokázal si změřit vzdálenost od svého okna na hradby a mít všechno promyšlené, uměl si udělat skobičku, tak aby to drželo. Tady jim ta teorie moc nevychází. Prostě v těch lidech je touha po svobodě a to je dost silná motivace.

Jak moc je pro vás složité poznat do jaké míry to ten který člověk myslí upřímně, a do jaké míry chce pouze získat profit při konzultaci s vámi?

Je to dáno určitou praxí a zkušenostmi, kdy vás třeba

někdo doběhne. Víte, to biblické vyjádření, ať každý mluví pravdu, jeden s druhým, to je fantastické. Prostě když to někdo na mě hraje, tak je zapotřebí zdravě přitvrdit. To nejtěžší pro kaplana a vůbec pro křesťana je říci „ne“. Takže oni to zkoušejí, a když jim to zarazím, tak si brzy uvědomí, že nemohou „kulit“, že ten duchovní jim chce pomoci podle možností, které má, především dobrým slovem, modlitbou, tím, že jej vyslechne, že je neshazuje. A kdykoliv na mě začne někdo něco líčit, tak jsem se naučil naslouchat a mlčet. Ze začátku je každý impulzivní, ale je nešťastné když řekne „...ano, hochu, to je fakt těžké, to musíme najít nějaké řešení...“, protože takhle mohu hovořit běžně kdekoliv, kde si vzájemně věříme. Takže tady člověk musí naslouchat, naslouchat a pak se objeví otázka „Tak co, jak mi můžete pomoci?“. A já na to řeknu: „Nezlobte se, ale já si to musím nechat projít hlavou. Příští týden se uvidíme.“ „Ale to spěchá!“ A já řeknu: „Pane, ještě máme roky před sebou, tady nic nespěchá.“ A opravdu, když se večer vracím, znovu to mám v hlavě srovnané a předkládám to pánu Bohu v modlitbě a čekám, aby se některé věci potom daly řešit. Jdu třeba za specialistou, i když třeba neřeknu jméno, že chci poradit v tom, v tom a v tom. Kdybychom měli věznice kde 80 procent je křesťanů, zas by to jinak vypadalo, i když taky by to nebylo bez problémů. Ale zatím, pokud je to prostředí ateistické a ateismus se vyznačuje tím, že nevidí člověka, ale pouze číslo, tak je to špatné. Teď se vracím k tomu, že je třeba dát tomu člověku jasně najevo, že vás chce doběhnout, to je to nejtěžší. Pochopitelně s některými tam mohou být vztahy řekl bych až velmi přátelské, ale oni vycítí, že si i přesto nechávám ještě trochu pootevřená vrátka vevnitř. A v tomto pak není problém za týden říci, podívejte v tomhle, co po mně chcete, se dá něco udělat, ale

v tomhle už ne. Protože kaplan nebo vůbec duchovní dělá spíše poradenskou činnost. My nemáme žádnou výkonnou moc ani řídicí. Kdyby to kaplan přeháněl a chtěl specialistu někam tlačit, tak tvrdě narazí.

Může vám práci ulehčit fakt, že nemáte rozhodovací pravomoc?

Někdy jo a někdy nás to štve. Třeba včera: dotkli jsme se těch aktivit, které vězni mají. Aktivitám, které mají v rukou specialisté, kteří pak zasedají v různých komisích a rozhodují o zaměstnanosti, o diferenčních skupinách, o lepším postavení atd., dávají vězni pochopitelně přednost. Je jasné, že každý odsouzený, kterému to pálí, chce mít body. Ale zase na druhou stranu, tím, že nemáme tu pravomoc a jsme tým, tak si někdy můžeme o některých věcech rozhodovat, pro své svědomí. I když rozdíl mezi kaplany a dobrovolnými pracovníky je v tom, že kaplani svým způsobem musí být loajální vůči vedení věznice. Jako dobrovolník jsem mohl o některých věcech mluvit daleko otevřeněji. Dlouhou dobu jsme tu byli jako dobrovolníci Vězeňské duchovenské péče, ale pak z nás udělali zaměstnance generálního ředitelství a tak jsme spadli pod věznice. Byl jsem zastáncem toho, abychom nebyli zaměstnanci vězeňství, ale abychom byli zaměstnanci církvi, které vysílaly lidi do věznice. Jedinou pravomoc nad námi by mělo potom vedení církvi a ne ředitel věznice. Už se to nedá vrátit, byla to politická záležitost, brali nás podle vzoru kaplanské služby na vojně, ale to je úplně něco jiného. Vojáci potřebují psychickou pomoc, ale jsou svobodní i v rozhodování, tam je možné navazovat třeba kamarádství, přátelství. Mezi kaplanem a vojákem je to něco jiného, ale tady musím dbát chtě nechtě toho, že ten člověk je vězeň. I když oni poznávají, že nikdy nechci dělat rozdíly. Že když s nimi mluvím, tak říkám „hoši, tak jsem tady s vámi v tom

prostředí, nedívejte se na to, že tady mám nějakou visačku".

Koukáte se do spisu, má to na vás nějaký vliv?

Určitě. Jako zaměstnanci na to máme právo. Dokonce i bez vědomí a souhlasu vězně. Dobrovolník k tomu musí získat souhlas, těžko se ke spisu dostává. Ve skutečnosti přichází jako host. Jenže zase problém je ve věci, že se nic neutají, a když přijdu na spisovnu, mezitím se tam vystřídá více lidí a já nemám záruku, že se někdo nesvěří vychovateli, že „Loder pročetl tenhle spis“. Kde mám záruku, že to vychovatel neřekne v nějaké slabé chvíli tomu vězňovi? No a mám to rozlité. Proto je moji zásadou, že když něco potřebuji vědět, tak požádám toho odsouzeného. Ještě se mi nestalo, že by řekl „ne“. Po čase o tom začnou vyprávět sami. Já mám nejraději odsouzené, kteří mi řeknou: „Pane Loder, že jsem ale blbec“. Že to uznává, že ví, co provedl a já mu neřeknu „to nic nebylo“ nebo „to není pravda“, já řeknu „ano, máte pravdu, to jste si to zavařil“. A teď řešíme, jak je možné v těch podmínkách, kdy nese důsledky, aby v kriminále přežil, vydržel a vypadl. A pokud možno se už nevracel zpátky.

Je náročné se bránit řekněme jakémusi „mesiášskému syndromu“?

To určitě. Protože nejsem spasitel. Mně se hrozně líbí Jan Křtitel: „Já jsem hlasem volajícího na poušti“. Já nejsem nic jiného než jenom hlas. Já věřím na moc a přítomnost Ducha Božího, který může v člověku udělat určité lidství, ale i v té porušenosti. Všichni ostatní i psychologové často řeknou: „To je naprosto zkažený člověk.“ Jistě, já ho také tak vidím, ale proč bych neměl věřit v Boží zázrak, že odstraňuje tu zkaženost a že se pomalu tvoří něco jiného? Uznávám, že ten člověk musí chtít, ale ani když zatlouká a je prostě ještě horší, tak ho neodepíši úplně. Psychologové

nemají ten přesah, aby viděli velkou odpouštějící Boží lásku. Ale zase na druhou stranu, když vidím, že lidé, kteří byli ve výkonu trestu, se stávají obrácenými lidmi, působí třeba mezi narkomany, tak to je přece přesah Boží lásky. I když zase uznávám, že ti lidé jsou narušení, nikdy nemohou být tak optimisticky ladění, jako člověk, který nikdy nespádl do takového maléru. Ale zase takzvaně duchovně zdravý, silný člověk si musí dávat pozor na duchovní pýchu. Jak říká apoštol Pavel: „Kdo stojíš, dávej si pozor, ať nespadneš.“ Každý z nás má slabé místo v životě.

Jakým způsobem se s odsouzenými ve věznici pracuje?

Na Mírově se jim víc věnuje psycholog, terapeut, mají různé kluby a sezení. V. a O. chodí už druhý rok do křesťanské komunity, kde mluvíme o smyslu života. Má to název Životní moudrost. Je to skupinové sezení, které trvá dvě hodiny. Ředitel povolil, aby mezi ostatní odsouzené, kteří mají nižší tresty, mohli jeden nebo dva doživotní. Víím, že pro doživotní bylo vždycky nejméně aktivit, protože se zdůrazňovalo bezpečnostní hledisko. Ale třeba doživotní ve Valdicích jsou fakt nebezpeční. Ve Valdicích je to trochu jiné. Čas od času dochází k rotaci Valdice-Mírov. Pro nás je vězeň nepopsaný list. To co bylo, to se už nedá změnit, prosím, každý si nese následky. Ve vnitřním řádu se mluví o kázeňských odměnách, mluví se o kázeňských trestech. Tady bych trochu polemizoval, protože nevím, jestli lze dospělého člověka ještě vychovávat. Když víím, že je nejlepší výchova v dětství, během šestého a sedmého roku života. Takže tady u dospělých jde spíše o adaptaci, o to umět se zdravě přizpůsobit. Největší napětí, které vidím ve vězeňství, se točí kolem toho, jestli ti lidé mohou být také trochu svoji, anebo se mají denně podřídít řádu tak, aby nezlobili. Tady

někdy vzniká napětí, protože nám specialisté občas vyčítají, že ti lidé, co jsou s námi křesťany, jsou hrozně namyšlení. Někdy to skutečně mohou přehánět, ale to je jen póza. Snažím se je zase vést k tomu, aby byli přirození, slušní, skromní. Ale nezdá se mi správné, aby ti lidé vycházeli ven, úplně zlomeni, jako vymačkané houby.

Vězeňské prostředí vede odsouzené k šílenému pokrytectví a účelovosti ze všech stran. Když s tímto odchází ven, tak je venku každý prohlédne. Další věc je podezíravost, se kterou venku také nemohou uspět. Na jednu stranu je zde ochrana těch lidí, ale na druhou stranu se jim musí dávat důvěra. Takže jestli provede nějakou hloupost, snažím se to řešit velkoryseji. Ne jako ve věznici hned kázeňským trestem atd.

Mají sebevražedné tendence?

Slovně možná ano, ale do jaké míry to myslí vážně, nevím. Teď to velice zdramatizují. Buď se těm lidem dá určitá šance, anebo budeme svědky toho, že to psychicky nevydrží jeden, druhý, třetí... a budou další. Potom se ptám, jakou úlohu mají ve vězení kaplani a duchovní, když ti lidé ztrácejí smysl života, budoucnost žádná a končí sebevraždou. Co tam vlastně děláme? Děláme to pro peníze nebo pro nějakou vlastní realizaci? To je právě to, před čím stojíme. To je i to, o čem mluvil doktor Motejl, těch 20 let jako součást humanizace po roce 1990. Naplňování téhle myšlenky je velmi těžké. Rozumím lidem, že se bojí. Ale vytvořme vzájemné podmínky pro předčasné propuštění, a když by ten dotyčný řekl, „ale tohle já nechci“, tak dobře, rozhodl ses sám, tak se nedostaneš ven.

Problém je, že si vězni odvyknou pracovat. Když někdo 10, 15 let nemaká, tak se to skutečně odnaučí. A navíc, aby byla zaručena bezpečnost, tak se vězňům poskytuje takový

servis, až je to rozmazluje. „Bezpečnost“ je hrozné slovo. Za tu se schová hodně věcí, když se někomu něco nechce dělat, tak se ohání bezpečností. Ty lidi je třeba připravit na to, že venku se maká. Je třeba učit je odpovědnosti i za život, který mají ještě před sebou. Já říkám: „při předčasném propuštění by byl řešením zdravý, bratrský dohled“.

Můžete mi něco říci o vztazích s rodinami?

Je to důležitý prvek v jejich životě. Jsou to ale jen jednotlivci, koho neopustila rodina. Je to ale i společenská otázka. Zda je dobré pořád oživovat případ člověka, který je ve výkonu trestu, pořád to dávat do televize. Ty rodiny venku se za to stydí. Pořád se bojí. Já říkám, že je to veliký luxus být v kriminále. Lidé venku nemají zbytečné peníze. Také je něco stojí cesta do věznice a všechno ostatní. Oni chtějí po rodinách, kupte mi to a to a to. Pak ať se nediví, že ty rodiny nemají chuť ani psát, ani posílat balíky.

Josef Michalčík - Mírov - Římskokatolická církev

Jaký má smysl práce duchovního pro vás a pro vězně?

Smysl má, pokud je pravda, že je Bůh, pokud je víra, pokud je člověk Boží stvoření, tak pak to má smysl. Pro mě je to ale strašně obecná otázka.

V čem se liší role psychologa a duchovního?

Práci psychologů a psychiatrů vidím v tom, že mají za úkol srovnat lidskou přirozenost. Protože tam, kde není v pořádku přirozenost, není možné vkládat nadpřirozeno, duchovno. Je nejdříve potřeba srovnat tu hrubou stavbu a v tom vidím smysl práce psychologa. To je jako na zahrádce nebo na poli, taky to musím nejdříve zrýt, aby to semeno

vyrostlo. Ono to ale nejde oddělit. Myslím, že psycholog, který nerespektuje duchovno, dělá svou práci špatně. Vede to k manipulaci s člověkem. Myslím, že odborná úroveň specialistů v kriminále není vysoká. Za prvé tam nikdo nechce pracovat a za druhé myslím, že člověk by měl nejdříve alespoň 20 let pracovat v oboru venku a teprve pak přijít sem. I duchovní by měl mít něco za sebou, než půjde do tohoto specifického prostředí. Co může 25letý člověk říkat starým kriminálníkům? Tam chybí životní zkušenost a to je nenaučitelné. Pokud odborník pracuje v oboru delší dobu, tak pak také snáz odolává manipulaci.

Jak vypadá výkon trestu u doživotních vězňů?

Na Mírově bydlí po jednom nebo po dvou. Tam je to ale úplně přísné, to je hrobka. Já jsem odpůrce tohoto trestu. S úbytkem náboženství ve společnosti přicházejí takoví ti falešní humanizátoři, ale já tvrdím, že doživotí je méně humánní než trest smrti. V některých případech. Protože on je ten člověk totálně izolovaný. A já si myslím, že po deseti letech nastává definitivní odtržení od společnosti. A pokud ten člověk nemá hodně silné zázemí, tak po 10 letech přichází degenerace a ten člověk je nepoužitelný. Je otázka, jestli je to vůbec smysluplné. Ale to je jenom můj pocit.

Smysl kriminálu je za prvé izolace toho člověka od společnosti, za druhé sankce, to už se táhne od pravěku. Otázka je, jestli je to ta nejlepší metoda, ale staletí se to tak vede. Tu izolaci chápu, trest nevím. Smyslem života v kriminálu by mělo být také formační působení na odsouzené, a to moc není. Je to tak jenom teoreticky, protože struktura je výchovná. Za komunistů se preferovala represe, vycházka představovala pořadové cvičení, všechno bylo na povel. O formaci se začalo mluvit až v 80. letech, to tam začal

fungovat psycholog.

Také tam funguje jakýsi program zacházení, který mě rozčiluje. Do věznice přicházejí různí odpadlí pedagogové, co hledají nějaké zaměstnání. Tito lidé dělají s vězni různé programy. Vězeňská duchovní péče na to bohužel také přistoupila, takže mě donutili taky dělat nějaký kroužek, takže tam dělám liturgický zpěv a hudbu.

Dále je potřeba rozlišovat mezi profesionálními kriminálníky a lidmi, kteří jednorázově něco udělají. Podle mého názoru by neměli být zařazováni dohromady. Když ten člověk jednorázově něco provede a dostane třeba 10 let, tak by se podle mého názoru mělo řekněme po 5 letech zkoumat, jestli to má ještě smysl. On tam pouze tráví čas a nic víc. Takový člověk nepotřebuje, aby s ním někdo pracoval, protože je normální. Spíš ho to degraduje. Pořád tam zápasí s primitivismem a přezíravým jednáním personálu.

Jak se díváte na další tresty, které přicházejí během věznění?

Odsouzený nemá v rozsudku třeba to, že má být na cele s nějakým deviantem. Tam se kouká na to, aby měl základní ubytovací podmínky, tzn. teplo, střechu nad hlavou, jídlo a oblečení. Televize mají, ale já bych je zrušil, protože to toho člověka neuvěřitelně degraduje, úplně to rozkládá osobnost. Vezměte si třeba, že tam 20 hodin kouká na televizi.

Jak se díváte na programy zacházení?

Já tvrdím, že je to jenom výroba pokrytectví. Nejdříve se řekne, že nějaký vychovatel má něco dělat. Takže se nejdříve musí udělat nějaký projekt, to má přesnou osnovu, a pak se tam napiší vězni a vzniká tlak: „zařaďte se do tohoto

programu a my vám nabízíme tyto a tyto výhody". Nezřídka to krachne, protože ten a ten nepřijde. Podle mého názoru by to mělo být naopak. Vězeň by měl sám projevit zájem, že by něco chtěl dělat a ta věznice mu to má umožnit, aby se v tom rozvíjel. Já bych s nimi třeba chtěl hrát. Vězeň umí na nějaký hudební nástroj, ale ten je zamčený ve skříni a nikdo mu to neumožní, protože by ho museli hlídat. A tím pak vzniká neklid, protože vězni jsou nespokojení. Takže pro mě je to výroba pokrytectví. Krom toho je personál nadměrně zatížen administrativní činností. Vychovatel půlku času i víc musí psát papíry.

Bohuslav Zámečník - Valdice - Církev adventistů sedmého dne

V čem spočívá práce kaplana?

Tak nějaký motiv k tomu asi je, že jo? Protože jsem duchovní, jsem kazatel, vycházím z principu křesťansko-biblického, kde je zakotvena pomoc druhým v jakékoliv formě. „Miluj Pána Boha a bližního svého jako sám sebe“. Tak podle toho, jak se máme rádi, můžeme hodnotit tu naši práci. Práce ve věznicích nebyla dřív možná, o to víc mě to motivovalo, když se to umožnilo po listopadu 1989, protože to bylo pole neorané a já si myslím, že potřeby, které má člověk venku, i když třeba nějak obměněné, má i ve vězení. To znamená, to jsou potřeby normálně běžné fyzické, ale taky duchovní a duševní. Takže to je ten motiv, který mě k tomu vede. Nevede mě k tomu to, že bych za každou cenu získat nějaký lidi pro svoji církev. To je zásada a je to i v preambuli organizace Vězeňská duchovenská péče, že tady nejde o nějaké získávání lidí pro církev. I když samozřejmě někde v pozadí to může být skryto. Každý kněz nebo farář nebo duchovní nebo jak je kdo zařazen, jistě není proti tomu, když se to stane. Když se ten

člověk rozhodne stát se členem nějaké církve. Ale tou prvořadou motivací je dovést lidi k tomu, že tady existuje Bůh a Bůh je nějaká svrchovaná veličina, která dokáže člověku dát jistotu, že to, co udělal, mu může být odpuštěno. Já pracuju z převážné většiny s těžšími tresty a s doživotními tresty. Je tam třeba pan S., který má na svědomí sedm nebo osm lidí. Přiznává se k tomu a nepopírá to vůbec, ale něco je tam u něho narušeného, protože on řekne: „No já jsem je zabil, je mi to líto, ale co s tím můžu udělat?“ A proti tomu je tam člověk, který ve 23 letech zastřelil tři lidi, taky se k tomu plně přiznává a začali jsme spolu komunikovat a on říkal: „já nechci být věřící a nejsem věřící, ale slyšel jsem, že s vámi se dá bavit i o jiných věcech, nejenom o víře, tak jsem si myslel, že by bylo zpestření, kdybyste mě čas od času navštívil“. Dneska se pravidelně scházíme a studujeme Bibli. Dovedlo ho to až k tomu, že sám od sebe poznal, že udělal něco špatného. Jestliže tedy přijme ten křesťanský přístup, tak pochopí, že Bůh je schopen mu odpustit a pro toho člověka je to v životě jakési vyrovnání. Tady ten mladý člověk to pochopil a na základě toho, že začal číst Bibli, začal se zajímat o křesťanství, tak mi jednou řekl: „víte, já teď přemýšlím o tom, ne, jak jsem na tom nebo co pro mě znamená doživotí, ale jak jsou na tom rodiny těch, který jsem zabil, jak jim můžu teď pomoci nebo co bych mohl udělat pro to, aby se to pro ně nějak zmírnilo“. Většina lidí, kteří jsou na doživotním trestu, nepočítá s tím, že by jim mohlo být odpuštěno. Jsou to takové ztracené duše, protože tomu nevěří. Je zde velice malé procento těch, o kterých si lidé říkají: „to jsou ti vrazi, to jsou ty zrůdy, ti tam musejí být na doživotí“. Člověka, který by systematicky vraždil pro svoji potěchu, jsem tam ještě nezažil. S každým se dá pracovat, proto tam chodím a proto to

beru jako určité povolání. Protože ty lidi, když nejsou takhle vyrovnaní, ve vazbě nežijí, ti tam jen přežívají. U nás je stále ještě nastavený systém: 24 hodin být zavřený na cele, hodinu jít na vycházku, to záleží na diferenční skupině, a to je všechno. A když nemá nějakou naději nebo jistotu, od lidí se mu toho odpuštění nedostane. Ale když věří, že v tom křesťanském pohledu může něco najít, tak těm lidem se žije daleko líp, a proto tam jsem.

Jsou vězňové skutečně ztracené duše?

Já si nemyslím, že to jsou ztracené duše. Myslím, že v každém člověku je alespoň zbytek nějakého svědomí, nebo něčeho takového. Je zajímavé, že třeba i ten nejhorší člověk, který nemá žádnou motivaci pro to přemýšlet o svém životě, propadne nějakým depresím, nebo psychickým stavům, které se musejí potom léčit. Ty lidi jsou jako by nepřítel, ale když se zklidní a mluvíte s nimi, tak každý má nějaké slabé místo. Když například hodnotí to, co je nepřípustné, tak u těch zločinců je na prvním místě to, když někdo zabije vlastní matku nebo zabije dítě, to se prostě nebere. Protože matka mi dala život a na to nemám právo. Ten, kdo zabije matku, tak se tam nemá dobře. A zrovna tak dítě, protože dítě se nemůže bránit. Takže kdo zabije dítě, ten tam neobstojí. Ale když zabiju osm chlapů, tak to je něco jiného, protože na tom byli stejně jako já, mohli se bránit, když se neubránili, tak je to jiná věc. Je to zvrácený myšlení, ale je zajímavý to, že je to jejich slabé místo a když s nimi člověk mluví a ví, že by byla naděje s nimi pracovat, tak je tohle vždycky takový záchytný bod - rodina, matka. Přestože mnozí z nich mají samozřejmě špatné vzpomínky na dětství, většina je z rozvrácených rodin. Ale třeba tenhle člověk, o kterém jsem mluvil, tenhle 23letý, je z dobře situované rodiny a

nedodělal studium na vysoké škole, je to schopný, chytrý člověk. Tam došlo k nějakému zkratu, protože začal podnikat a nějací jeho spolupracovníci ho zřejmě vyšplouchli, tak vzal pistoli a zastřelil je. A vůbec neví proč, byl to prostě zkrat. A za tři vraždy je doživotí. Nebylo to úplně v afektu, měl to trochu sesumírovaný. Přiznal se a prostě to tak bere.

Já jsem duchovní a věřím tomu, že je tady Boží síla, která dokáže s člověkem pracovat, čili já můžu být nějakým prostředníkem a za to jsem rád, proto jsem si tu práci vybral. Nejsem od mládí kazatel. Do 38 let jsem dělal civilní zaměstnání. A dělám to právě proto, že to funguje. Já jsem se s tím člověkem scházel a bavili jsme se o všem možným, o ekonomice, což jeho velice zajímá, o různých filosofiích, protože on hledá různé filosofie. A na závěr toho rozhovoru jsem se vždycky zeptal, jestli se můžu krátce pomodlit a on nebyl proti. Krátce jsem se pomodlil, svými slovy, jak jsem zvyklý, ne nějakou naučenou modlitbu a po nějakém čase mi řekl: „Víte, já jsem sháněl různé informace, hledal jsem, kde by člověk zakotvil, kde by měl klid. Přemýšlím samozřejmě nad tím, co jsem udělal. Nemůžu to vrátit a dospěl jsem k tomu, že žiji v křesťanském světě a že by bylo rozumný zajímat se o křesťanství. Četl jsem různé knihy a zjistil jsem, že je křesťanství dobrý. Nemohl byste mi půjčit Bibli?“ To mě překvapilo, tak jsem mu půjčil tu, co jsem měl, s tím, že mu nějakou seženu. Doporučil jsem mu, jak jí má číst, aby nezačínal od Starého zákona, ale od Nového. Ale on mě neposlechl, začal od začátku jako knížku, no a brzo toho nechal. Pak začal v evangeliích a najednou tam měl vložený papírky s otázkami a různé poznámky a chytlo ho to. Já jsem ho vůbec nijak netlačil.

Co všechno ve věznici děláte?

Já jsem tam na částečný úvazek a mám jeden den v týdnu deset hodin. Dopoledne jsem s těma doživoťákama a současně tam má svoji skupinku kolega katolík. Potom se vydávají obědy, tak to nikdo nikam nikoho nepřivede. Připravím si něco na odpoledne, kdy mám skupinu zase já s těmi lidmi, co mám na seznamu a dozorci je přivedou. Probíhá to od 15 do 17 hodin. Tam děláme různé věci, třeba promítáme filmy, nebo mám různé přednášky k tématům, zazpíváme si atd. A potom do 18-18.30 dělám pohovory. To je náplň práce. Bohoslužby jako takové nemám, protože ty tam probíhají v sobotu a v neděli a já s těmi lidmi raději pracuji přes týden, než abych tam měl bohoslužby. Kdo chodí na bohoslužby ke katolíkům, tak pak třeba přijde i ke mně. My tři kaplani tam nejsme nějakí rivalové.

Není to jenom záležitost práce ve věznici, je to i práce venku, protože mnozí z těch vězňů mají rodiny a tak pracujeme taky s rodinou. Takže někdo má venku třeba manželku s rodinou a je možné jí nějak pomoci, protože má problémy. A je smutné, že člověk, který se dostane do takové situace, že má někoho z rodiny v kriminále, naráží na to, že je diskriminovaný. Pořád se taky mluví o tom, že s člověkem, který vyjde z kriminálu, se má nějak pracovat, že je nějaká post-péče a tak dále. Třeba konkrétně jeden doživoťák z těch „orlických vražd“ uvěřil, studujeme spolu Biblii. Ale jeho manželka měla problémy, nemohla nikde dostat práci ani byt. Vlastně šest let nemohla dostat práci. Pak se dostala do školky, vypracovala se na zástupkyni ředitelky. A protože za ním jezdí každý měsíc na návštěvy, a kolegyně se jí ptala, tak jí to v nějaké slabé chvílce řekla. To bylo ve čtvrtek, ona za ním v pátek jela, no a v pondělí se už psala petice, že tam nemůže dělat. Naštěstí se jí zastala ředitelka. Ale museli

jsme hledat různé cesty přes známosti, aby dostala byt. Její kamarádka, která je rozvedená samoživitelka požádala o byt a za tři měsíce ho v Praze dostala. A ona nic. Je dobře vědět o těch lidech, jaké mají zázemí. Protože rodina odsouzeného taky nějakým způsobem trpí.

Naplňuje trest doživotí podmínku rovnováhy mezi sankcí a činem? Nebo je to spíše msta společnosti?

Někdy mi to připadá, že je to msta. Když si to vezmete, uděláte nějaký čin, dostanete doživotí. Pod čarou je vždy „trest odnětí svobody“. Co to je trest odnětí svobody? V jaké míře je to odnětí svobody. Mnoho lidí se cítí být lidmi Starého zákona, kde to bylo oko za oko, zub za zub. V Novém zákoně Ježíš říká, to platilo za vašich otců, ale my už jsme dál, teď už je to trochu jinak. Je to s podivem, kolik lidí žije ve Starém zákoně, prostě když někdo zabije, tak je potřeba ho taky zabít, to se nedá nic dělat. „Vám se to dobře říká, pane faráři, protože vám ještě nikdy nikdo nikoho nezabil. Až budete mít dceru, kterou znásilní a ještě jí zabijí, tak jako co budete dělat?“. Musel by to člověk samozřejmě vidět, personál to vidí taky trochu jinak. Člověku je odňata svoboda, to je naplnění zákona. Na dobu, která je podle zákona. Za vraždu je tolik a tolik, za násilnou vraždou tolik a tolik, za loupežné přepadení tolik a tolik. Dostane souhrnný trest odnětí svobody. Ale co to je? Odsouzený se dostane na celu, kde je sám. Je pravda, že se o něj postarají. Je pravda, že někteří doživoťáci mají práci - na čtyři hodiny jdou do sklepa. Například ve Valdicích jsou pořád spoutaný. Dva dozorcí ho odvedou, dostane opasek a pouta, vedou ho z cely dva metry do výtahu, pak dva metry z výtahu do cely, kam vleze, zavřou katr, přes katr sundají pouta a tam je čtyři hodiny. Po čtyřech hodinách ho vyvedou

v poutech a dovedou na celu. Pokud je na tom dobře, že má dobrou diferenční skupinu, tak má dvě hodiny nárok na vycházku. A může mít nárok na dvě hodiny cvičení. V rámci tzv. programu zacházení může mít ještě nějakou iniciativu, jít na kroužek, zahrát si šachy, dělat knihovníka nebo se učí na počítači. Podle diferenční skupiny mají vycházky, televizi, balíky, návštěvy. Tak to je odnětí svobody na doživotí. Představte si to, takhle do smrti žít.

Podle teorie by ve věznici měli mít podobné podmínky pro život jako venku.

Tak to není. Já vidím, že je to jenom teorie. V různých věznicích je to různé. Jsou různé zákony a kontroly, jestli se dodržují lidská práva, ale praxe je trošku jiná. On má trest odnětí svobody, ale navíc každá věznice má svůj vnitřní řád. Někde jsou například poutání. Dejme tomu tady jsou dveře cely a ob jedny dveře jsou dveře koupelny. Přijdou dva dozorcí, spoutají ho, vyvedou, přivedou dva metry ke koupelně. Tohle je jakoby bezpečnostní opatření. Těm lidem to vadí, cítí se ponižovaní. Že jim byla odňata svoboda, to je ten trest. Proč ještě tyhle další věci. Samozřejmě bezpečnostní zajištění je nutné. Ale jsou tam dva dozorcí, z toho baráku se nedostane za žádnou cenu, protože tam je dalších šest dozorců, jsou tam čtyři katry. Je pravda, že oni nemají žádné zbraně, mají jenom obušek a kasr. Ale já si myslím, že je to riziko povolání. Na jednu stranu se ty lidi takhle poutají a na druhou stranu tam přijde farář, který je tam s ním sám. Je mezi námi samozřejmě katr, ale on mi řekne: „pojdte sem, já vám chci něco říct“, tak k němu půjdu a může mě začít škrtit. Jsem tam s ním jednu až dvě hodiny. Na skupině mám 20 lidí a z toho je 10 vrahů. Jsou v kriminále 10, 12 let a já jsem s nimi na cele sám. To jsou věci, které

nepochopíte. Nebo on má trest odnětí svobody, ale další trest je, že nemůže to, nebo ono. To jsou takové žabomyší války.

Můžete mi vysvětlit pojem diferenční skupina? Je to i v rámci doživotí?

Když dostane doživotí, je ve čtvrté diferenční skupině. Po půl roce si může zažádat o jinou diferenční skupinu. Na to má ze zákona nárok, ale nesmí tam mezitím být žádný škraloup. Stane se to, že přijde dozorce a řekne: „udělejte to či ono“, a ten vězeň to neudělá, protože si myslí, že je to zbytečný a trochu s tím dozorcem diskutuje a ten řekne: „dobře, když se vám to nelíbí, tak dostanete kázeňák“. Jde za vychovatelem, ten to podepíše a už máte postaráno o to, abyste diferenční skupinu nedostal. Ten kázeňský trest si musíte nějak vymazat, nějakou činností. Ale ta činnost tam není. Vy jste na cele zavřený a za dobré chování si to nevymažete. Klidně 4 roky můžete být pořád v jedné diferenční skupině. Takže tam je to velice náročný, lidi tam jsou úplně jinak psychicky nastavený, někteří se nechají strašně rychle vyprovokovat. Kdo to psychicky nezvládá, tak má pak problémy a dozorcí toho využívají. Vědí, že ten je takovej a takovej, tak ho vytočíme. Někteří se domáhají toho, aby nebyli poutaní, protože jiní třeba poutaní být nemusí. Pak jsou další, kteří mají nějaký index, index nebezpečnosti, třeba útekáři. K. je útekář, takže může mít návštěvu jedině za sklem, nikdo neví proč, ale je to tak. To jsou věci, které člověk těžko pochopí. Pro mě je trest odnětí svobody na doživotí dostačující pro to, aby vyvážil, co ten člověk udělal. Protože v kriminále je zbaven všeho. Justiční omyly jsou podle mého názoru vyloučené, ale že je tam někdo špatně odsouzený, o tom jsem přesvědčen. Že třeba místo 15tí let měl mít 8 let. Pokud máme doživotní trest, dá se mluvit o nějaké

nápravě? O to nikomu nejde. A tady já vidím tu šanci.

Přišel k nám člověk, to bylo zvíře, smrděl, roztrhaný šaty a nikoho to nezajímalo. Začal mluvit a já nevěděl, o čem mluví. Prostě nesrozumitelná směsice slov. Tak já jsem po 20 minutách vytáhl Bibli, přečetl podobenství o tom, jak Ježíš uzdravil posedlého, pomodlil jsem se a odešel. To jsem udělal asi 4x a potom jsem se s ním začal normálně bavit. Vychovatelé si s tím člověkem nevěděli rady. Nebyl agresivní, tak ho nemohli dát na psychiatrii. A po čase ke mně přišel, umytej, oholenej a já tomu nemohl věřit. Přišel za mnou psycholog a ptal se, co jsem s ním dělal. Bavili jsme se o tom a on mi říkal, že tenhle rozměr není schopen pochopit. Je škoda, že se v tomto směru něco nedělá, i když poslední dobou se to zlepšuje, dělají se v tom kroky. Třeba hlavní kaplan a předsedkyně VDP pořádají jednou za rok takové společné semináře pro kaplany i pracovníky věznic. Aby se dozvěděli, že tenhle rozměr existuje a že lidi, kteří se rozhodnou, to nedělají jenom účelově. Dozorci většinou nepochopí, že já to беру tak, že jsme si s tím vězněm rovni před Bohem. Oni když s ním mluví, tak mají vždycky na mysli to, co udělal, a priori v něm vidí, že to může udělat znova.

Do jaké míry je pro odsouzeného po vstupu do kriminálu náročné se začít zajímat o věci víry a nerezignovat při perspektivě dlouhodobého trestu?

V kriminále je jedna skupina vězňů, kteří celou dobu uvažují jenom o tom, jak utečou. Pak je tu další skupina vězňů, kteří udělají všechno pro to, aby měli nějakou výhodu - podrazí kolegu, jsou schopní zalhat, dělat intriky, aby získali třeba balíček tabáku. Potom jsou lidi, kteří se nechtějí smířit s tím, jak to je, hledají způsob, jak se z toho dostat. Nevědí jakým způsobem a hledají nějakou

možnost. To si myslím, že je dobrá skupina. Z těch se většinou rekrutují lidi, kteří přemýšlí nad křesťanstvím. Já ale říkám, že je potřeba žít a při tom praktikovat víru a ne aby byla nejdřív víra a až pak život. Myslím, že hodně záleží na tom, jak na tom ten člověk byl předtím. Lidé, kteří provozovali trestnou činnost už od mládí, a byla tam už v minulosti spousta trestů, tak u těch se zájem o víru nějak moc neprojevuje, to už je potom Boží zázrak. Ale lidi, kteří nepatří do této skupiny, často prožijí nějakou katarzi. Když jsou úplně na dně, když poznají, že je všechno úplně ztracené, protože doživotí to znamená, že už se nikdy nesetkám s jinými lidmi, nikdy nebudu moct dělat to či ono. Když tohle prožijí, tak najednou zjistí, že mají v podstatě dvě možnosti: Buď rezignovat, přijmout ten život a zařídit si ho nejlíp pro sebe, protože ti lidé jsou sobečtí, egoističtí, tak si vše snaží zařídit, aby z toho měli co nejvíce prospěchu. Nebo potom druhá možnost, kdy si ti lidé řeknou: „tak musím hledat jinou cestu“. A těm specialistům je potom divné, že se ten člověk přihlásí, že si chce dodělat školu, nebo má maturitu a chce dělat nějakou vysokou školu. A řeknou: „K čemu ti to je, když jsi tady na doživotí?“. A to je to, co já nepochopím. Ten člověk se k něčemu dostane a oni místo aby poznali, že u něho došlo k nějakému zlomu v životě, že se rozhodl, že půjde touto cestou, tak ho ještě srazí. Mělo by to pro ně být znamením, že se s tím člověkem dá něco dělat, že se s ním dá vycházet. Ale já mám dojem, že v nich nevidí lidi, pouze vězně. Takže když se tihle lidé k něčemu rozhodnou, je to malý zázrak.

Jak vidíte svoji pozici mezi specialisty a vězni?

Po revoluci byl velký problém. Na celou věznici byl třeba jeden psycholog, který měl hodnost řekněme poručíka, a

pak přišli normální psychologové-civilisti. Pro tyto lidi, kteří v minulosti působili ve věznicích, byl problém přijmout ty civilisty. Dnes už se to srovnalo, pracují tam specialisté, kteří nemají vojenskou průpravu, ale pro ně je nyní velký problém přijmout kaplany. Je zajímavé, že vězni rozlišují: vychovatelé, specialisté, dozorcí a vedení věznice, to je jedna strana, potom jsou vězňové a kaplani, a to je druhá strana. Berou to takto, přestože máme služební průkaz a jsme zaměstnanci, tak ale stejně vidí, že nejsme „jejich“. Pak jsem na pohovoru u ředitele a ten mi řekne: „Ale pane Zámečnick, uvědomte si, že kopete za nás.“ Kaplanům se vězni svěřují s věcmi, které vychovateli nikdy neřeknou. Mnohdy, když jim vychovatel nesedí, přijdou a svěří se nám, i když nemají žádný vztah k církvi.

Není to ovšem způsobeno také tím, že vychovatel musí dělat nepopulární rozhodnutí? Rozhodovat o vězni?

Určitě. Je to pravda. Ale ono na druhou stranu je to o lidech. Je tam člověk, bývalý ředitel věznice v minulém režimu, doktor práv, který má nějakou školu Národní bezpečnosti, a to se v civilu neuznává. Tenhle člověk je pro mě zatím nejlepším spolupracovníkem. O čemkoliv se bavíme, tak to vidí velice rozumně a přitom dělá nepopulární rozhodnutí. Pracuje jako speciální pedagog a je šéfem baráku. Musí vězňům říct „to a to se dělat nebude“, protože byl na poradě vedení a tam se to rozhodlo. Na druhou stranu se ale s těmi lidmi baví, řekne, že si uvědomuje, že je to nesmysl a že s tím pokusí něco dělat. A tohohle člověka vězňové berou. Je to v lidech. Vždy záleží na tom, jestli se chci tomu vězni věnovat anebo jestli je to pro mě jenom kus, číslo. Jsou vychovatelé, kteří vyřídí poštu, balíky a sedí v kanceláři. Jsou rozhodnutí, která těm vězňům připadají debilní, ale když

se ten člověk zvedne a jde jim to vysvětlit, tak to pak vypadá trochu jinak.

Má na vaší práci vliv předchozí trestná činnost vězně?

Já se jich a priori neptám, za co tam sedí, kolik dostal atd. Za celou dobu, co toto dělám, jsem nebyl ve spisovně, abych si vzal spis a přečetl si, co ten člověk udělal. Pokud mi to sám neřekl, tak mi to řeknou ostatní. Ale mě to až tak dalece nezajímá. Když pracuji tímto způsobem, kde se ten křesťanský prvek nějak objevuje, tak ti lidé k tomu za čas dojdou, protože já je vedu k tomu, že předpoklad, aby mohli mít klid, je vyznání toho, co udělali. To ale nemusí vyznávat mně, já je vedu k tomu, aby to vyznali Bohu. A pak jim říkám: „Heleďte, vy jste to vyznal, Pán Bůh vám to odpouští a vy tady s tím musíte žít, tak se k tomu už nevracejte, protože vracet se pořád k minulosti nemá žádný význam. Takže vy musíte pochopit, že vám je odpuštěno a musíte uvažovat, co můžete v tomto prostředí udělat, abyste to napravil“. Možnost je třeba pokusit se urovnat vztahy s rodinou.

Mám ale kolegy, kteří jdou jako první do spisovny. Já nejsem tak silný, abych to ustál, aby mě to neovlivnilo.

Závěr

Pokusil jsem se alespoň v hrubých obrysech zmapovat okruhy problémů souvisejících s ukládáním doživotních trestů. Ukázalo se, že odsouzení k doživotnímu vězení je ve svých psychických a sociálních důsledcích neméně sporné než odsouzení k trestu smrti, který mělo nahradit. Důvody nahrazení trestu smrti doživotním odnětím svobody, které „a) respektuje právo na život a nedotknutelnost fyzické integrity každého jedince, b) neznamena ireparabilní právní důsledek chybného soudního rozhodnutí, c) respektuje právo pachatele a povinnost státu poskytnout každému možnost resocializace“ tím však podle mého názoru zpochybněny nejsou. Toto stanovisko je ovšem výsledkem dlouhého historického vývoje (v oblasti náboženské, filosofické, právní i politické) a nepřiklání se k němu ani všechny západní demokratické státy. S humánním přístupem k pachatelům těžkých zločinů, jak jej deklarují Evropská vězeňská pravidla, která se po roce 1989 stala východiskem pro koncepci naší reformy vězeňství, se neztotožňuje ani většina občanů České republiky. Zdá se, že nejméně sporným důvodem pro nahrazení trestu smrti doživotním vězením je skutečnost, že to „neznamena ireparabilní právní důsledek chybného soudního rozhodnutí“. Přesvědčení, že je třeba respektovat „právo na život a nedotknutelnost fyzické integrity každého jedince“ i v případě brutálního, několikanásobného vraha, dodnes většina lidí odmítá. Opačné stanovisko je výsledkem vítězství původně křesťanské myšlenky milosrdné lásky i k tomu největšímu hříšníkovi nad zásadou spravedlivé odplaty vyjádřené ve Starém zákoně (oko za oko, zub za zub). Teprve moderní, sekularizovaná společnost však domyslela a přetvořila původní Ježíšovu myšlenku v koncept „práva na život a nedotknutelnost fyzické integrity každého

jedince". Pro „křesťanský“ středověk, totiž život na této zemi nebyl absolutní hodnotou (tou byl věčný život v nebi). S tímto odůvodněním středověcí myslitelé trest smrti všeobecně akceptovali. Vedla je k tomu jistě i praktická nutnost. Středověká společnost byla v mnoha aspektech daleko barbaršnější a syrovější než ta dnešní a její zacházení se zločinci se zřejmě ve skutečnosti daleko spíše řídilo pravidly tvrdého boje o přežití, než křesťanskými zásadami. Zrušení trestu smrti je výsledkem vývoje, který vedl od středověku přes renesanci a osvícenství ke vzniku demokratické, průmyslové společnosti. Poučena vlastní krvavou historií (od náboženských válek na počátku novověku, přes francouzskou revoluci až po druhou světovou válku a konfrontaci s totalitními režimy) se Evropa dopracovala k novému politickému uspořádání a k ideji nezadatelných lidských práv.

Myšlenka sociální práce s lidmi odsouzenými k dlouhodobým trestům odnětí svobody se mohla narodit pouze za těchto okolností. V duchu nezadatelného práva každého lidského jednotlivce se tak i v případě vraždy „respektuje právo pachatele a povinnost státu poskytnout každému možnost resocializace“. Podle Evropských vězeňských pravidel, která kladou důraz na pojem lidské důstojnosti, na vhodné chování vězeňského personálu vůči vězňům a na přípravu vězňů pro jejich život po propuštění, je cílem vězeňského režimu „uchránit zdraví a důstojnost vězňů, rozvíjet jejich smysl pro odpovědnost a poskytnout jim trénink, který jim pomůže při reintegraci do společnosti.“ Ani tento humánní způsob zacházení s těžkými zločinci většina lidí neakceptuje. V pachateli brutální vraždy nevidí v první řadě lidskou bytost, ale nebezpečného zločince, kterého je třeba potrestat a pokud to není možné, tak alespoň izolovat od zbytku

společnosti - aby se něco podobného nemohlo opakovat. Že by cílem vězeňského režimu u „doživotně odsouzených“ měla být příprava na návrat do společnosti, to většinu „normálních“ lidí ani nenapadne.

Možnosti sociální práce s lidmi odsouzenými na doživotí jsou v České republice značně omezené. Ve srovnání s jinými evropskými zeměmi (Německo, Francie, Rakousko) jsou v českých věznicích podmínky života lidí odsouzených na doživotí pro jejich úspěšnou resocializaci nepříznivé. Ve Francii, v Německu i v Rakousku je možné podmíněné propuštění po 15 letech vězení. V našem trestním zákoně zakotvená možnost podmíněného propuštění po odpykání nejméně 20 let trestu nedává odsouzeným reálnou šanci na návrat do života. Obraz beznaděje, který se ukáže při bližším pohledu na život doživotně odsouzených (viz svědectví vězeňských kaplanů) však nespočívá jen v tom, že hypotetická, velmi nejistá možnost získání svobody se odsouvá do nedohledna. Neméně beznadějný je i způsob života odsouzených (izolace na celách, ztráta pracovních návyků, ztráta lidské důstojnosti způsobená ponižujícím způsobem zacházení, hrozící rozpad osobnosti v důsledku trvalé absence sociálních kontaktů, zakonzervování „zločineckých rysů povahy“ bez šance na vytvoření nové identity). Pokud bude většina společnosti i nadále nahlížet na trest doživotního vězení jako na určitou formu pomsty za to, co odsouzení spáchali, a pokud navzdory oficiálně přijatým závazkům bude i politická reprezentace v duchu sdílet tento názor, pak se „východní praxe“ v našich věznicích jen tak nezmění. Pro vychovatele, psychology, speciální pedagogy a další „specialisty,“ kteří by se snažili o sociální práci s doživotně odsouzenými, o skutečné aplikování Evropských vězeňských pravidel a o naplnění cílů naší reformy vězeňství po roce 1989, by to znamenalo, že

povedou boj za něco, co si ve skutečnosti většina společnosti a politiků nepřeje. Pracovat s lidmi, kteří mají na svědomí těžké zločiny, bojovat s „nenapravitelností“ mnohých z nich a přitom vzdorovat nevdli vedení věznice i většiny zaměstnanců (jinak řečeno pohybovat se v situaci, kdy formálně přijímaná opatření a oficiálně proklamované cíle jsou v rozporu s mlčky akceptovanou společenskou objednávkou), to by od „specialistů“ vyžadovalo velmi silnou motivaci. Kde ji však vzít? Vězeňští kaplani ji nalézají ve své víře. Pro „normální“ lidi, kteří by se chtěli věnovat sociální práci s těmi nejtěžšími zločinci, se nenabízí téměř nic. Peníze, kariéra, společenské uznání - nic z toho (zatím) nepřichází v úvahu. Do vězení ke „starým kriminálníkům“ nelze jít ani z mladistvého idealismu. Zkušení, životem otřískaní „odborníci“, kteří se do věznic trousí z jiných zaměstnání, sice mohou v „první linii“ dobře pracovat, ale dostatečný impuls k celkové změně poměrů od nich asi nelze očekávat. Jedinou reálnou nadějí na to, že se podmínky sociální práce ve věznicích zlepší, lze spojovat s tlakem požadavků Evropské unie a s postupnou proměnou názorů veřejnosti i její politické reprezentace. O to větší uznání zaslouží jednotlivci, kteří (podobně jako vězeňští kaplani, se kterými jsem hovořil), dělají ve věznicích poctivou sociální práci i v současných deprimujících podmínkách.

Použitá literatura:

- Anzenbacher, A.: Úvod do filosofie. SPN, Praha 1990.
- Beccaria, C.: O zločinech a trestech. SPN, Praha 1893.
- Blatníková, Š. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2004. ISBN 80-7338-024-2
- Brugger, W.: Filosofický slovník. Naše vojsko, Praha 1994.
- Cohen, S., Taylor, L.: Psychological Survival. Pantheon, New York 1973.
- Hyhlík, F., Nakonečný, M.: Malá encyklopedie současné psychologie, 2. vydání, SPN, Praha 1977. ISBN 14-411-77
- Chalupný, E., Kypr, O.: O trestu smrti. Anketa. Nakladatelství „Sociální služby“, Praha 1923.
- Inciardi, J.A.: Trestní spravedlnost. Victoria publishing, Praha 1994. ISBN 80-85605-30-9
- Kaiser, G.: Kriminologie. 1. vydání. C.H. Beck, Praha 1994. ISBN 80-7179-002-8
- Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1995. ISBN 80-210-1197-1
- Karabec, Z.: Účel trestání. Kriminalistika, roč. 33, Praha 2000.
- McKee, J.Y.: Systémy trestní justice v Evropě a Severní Americe: Francie. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha 2003. ISBN 80-7338-012-9
- Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Masarykova univerzita, Brno 1995. ISBN 80-210-1248-X
- Netík, K., Netíková, D.: Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky. Ústav kriminalistiky PF UK, Praha 1991. ISBN 80-7066-518-1
- Nedorost, L.: Vězeňství a správa vězeňství v ČR. Masarykova univerzita, Brno 1995. ISBN 80-210-1114-9

Neumann, J.: K abolicí absolutního trestu. Prokuratura 3/1992

Novotný, O.: O trestu a vězeňství. Academia, Praha 1967.

Novotný, O., Repík, B., Zapletal, J., Tomin, M. a jiní:
Expertíza k otázce zrušení trestu smrti pro FS ČSSR. Praha
1969.

Potas, I.: Life imprisonment in Australia. Australian
Institute of Criminology, Canberra 1989. ISBN 0817-8542

Poncar, P.: Vybrané otázky právní úpravy trestu odnětí
svobody na doživotí v některých státech Evropy. Prokuratura
3/1990

Voňková, J., Chalupová, J.: Sociální práce s pachateli.

Leges, Praha 1992. ISBN 80-85638-10-0

Suchý, O.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon.

Leges, Praha 1992.

Trest odnětí svobody na doživotí. Studijní materiál Life
imprisonment. Úřad Organizace spojených národů. Ediční číslo
ST/CSDHA/24, Vídeň 1994.

Ročenka Vězeňské služby České republiky 2006. Generální
ředitelství Vězeňské služby České republiky, Praha 2007.

Internet:

http://budoucnost.misto.cz/_mail_/casopis/vezen.htm (text
Problémy vězňů a s vězni, J. Talandová, stav k 23. 11. 2006)

<http://www.vscr.cz> (server Vězeňské služby České republiky,
stav k 31. 5. 2007)

Právní předpisy:

Ústava České republiky

Listina základních práv a svobod

Příloha 1.

Časový rozvrh dne ve Věznici Valdice

Pondělí - Pátek

Čas	Činnost odsouzených	Poznámka
06,00	Budíček	Všichni odsouzení
06,10 - 06,25	Osobní hygiena, úklid	Všichni ods.
06,25 - 07,30	Výdej snídaně	Odděleně DOZ, O
07,00 - 08,00	Výměna prádla	Ostraha "A"-středa
07,00 - 08,00	Výměna prádla	DOZ, O "B"-čtvrtek
08,00 - 08,30	Sčítací prověrka	Všichni ods. 08,30 -
11,00	Pokračování výměny prádla O "A" - středa	
08,30 - 11,00	Pokračování výměny prádla DOZ, O "B"-čtvrt.	
08,30 - 11,00	Aktivity prog. zacházení	Ods. dle stanove- ných PZ
09,00 - 10,00	Vycházka	Dozor
10,00 - 11,00	Vycházka	Ostraha "A"-mimo středy
07.30 - 11,00	Předvádění k lékaři	dle knihy hlášení
09,00 - 11,00	Pastorační činnost	Dle zájmu
11,00 - 13,00	Výdej oběda	Odděleně O, DOZ
13,00 - 16,00	Osobní volno - zájmová činnost	Ostraha
13,00 - 17,00	Osobní volno - zájmová činnost	Dozor
13,00 - 17,00	Aktivity programu zacházení	Ods.dle stano- vených PZ
13,30 - 15,30	Indiv. pastorační činnost	Dle zájmu
13,30 - 14,30	Vycházka	Ostraha "B" 15,00
- 16,00	Vycházka	Ostraha "A"-středa 16,00 -
17,00	Vycházka	Dozor
16,00 - 17,00	Výdej večeře	Ostraha
17,00 - 17,30	Výdej večeře	Dozor
17,30 - 18,30	Osobní volno-zájmová činnost	Všichni ods.
18,30 - 19,00	Početní prověrka stavu	Všichni ods.
19,00 - 21,30	Osobní volno	Všichni ods.
21,30 - 22,00	Osobní hygiena, úklid	Všichni ods.
22,00	Večerka	Pondělí - čtvrtek
23,00	Večerka	Pátek
22,00 - 06,00	Noční klid	Neděle - čtvrtek